

PHOTO IS:RAEL

PHOTO IS: VOICE

פעילות חברתית בשפת הצילום

מחקר הערכה

אפריל, 2023

החוקרים:

ד"ר רבקה הלל לביאן

ד"ר אבי המי

פרופ' איתי הס

@ פוטו ישראל בע"מ (חל"צ)

תוכן עניינים

3	1. תקציר מנהלים
4	2. החוקרים - קורות חיים מקוצרים
5	3. רקע ומטרות המחקר
5	3.1. כוחו של הצילום
5	3.2. מתודולוגיית ה- Photovoice
6	3.3. העצמה
7	3.4. PHOTO IS: VOICE - פרקטיקה של העצמה
8	3.5. המדדים שנבחנו
9	5. ניתוח הנתונים
9	5.1. תקציר הממצאים
10	5.2. ממצאי המחקר המפורטים
10	5.2.1. ניתוח נתוני תחושת קהילתיות והיחס לנושא צילום והשיח סביבו
13	5.2.2. ניתוח נתוני השמעת קול, היכרות עם המצלמה ומסוגלות
19	6. סיכום ומסקנות
22	7. ביבליוגרפיה
24	8. נספחים
24	8.1. שאלונים

1. תקציר מנהלים

PHOTO IS: RAEI הינה חברה לתועלת הציבור שאינה למטרות רווח. החברה הוקמה בשנת 2012 למימוש החזון - "לחברה טובה יותר בשפת הצילום", לעשייה חברתית ויצירת דיאלוג בין האמנות לקהילות השונות ברחבי הארץ. במהלך שנות פעילותה, מציעה החברה פלטפורמות לתצוגה, מחקר והפניית זרקור אל נושאים אמנותיים וחברתיים באמצעות שפת הצילום.

ב- PHOTO IS: RAEI מאמינים כי צילום הינה שפה אוניברסלית חוצה תרבויות ומגדרים והינה מובנת לכל. זוהי שפה המאפשרת יצירת גשר בין מרכז לפריפריה ובין הקהילות מודרות ומוחלשות בחברה לבין כלל הציבור. בשמונה השנים האחרונות פותח בעמותה קורס הכשרת מנחים מתנדבים בקהילה שהתבסס על מתודת Photovoice רעיון השמעת קולן של קהילות מודרות באמצעות צילום נולד בשנות התשעים של המאה הקודמת וזכה לשם Photovoice. בבסיסו עומדת ההנחה כי נתינת מצלמה בידיהן של חברי קהילות מוחלשות כדי שיתעדו וייצגו את כוחן ובעיותיהן של הקהילות שלהם עשויה להעניק להם 'קול' בתהליכים של קבלת החלטות ובכך לחזק תהליכי העצמה של אותן אוכלוסיות.

PHOTO IS: RAEI מכשירה מנחים ליישום מתודת ה- PHOTO IS: VOICE בקבוצות שונות בחברה כדוגמת בני נוער בסיכון, בני נוער על הרצף האוטיסטי, ילדים ובוגרים עם צרכים מיוחדים, מיעוטים, פגועי נפש בוגרים, מבוגרים, נשים מכורות נקיות וקבוצות רבות אחרות. כתוצאה מתהליך העבודה והצגת העבודות במסגרת פסטיבל הצילום הבינלאומי, נחשפים מעגלים רחבים בקהילות עצמן, בציבור הישראלי ובקרב מובילי דעת קהל לסיפורים האישיים של אותן קהילות. בכך מתאפשר למשתתפים לא רק להביע את קולם האישי והקולקטיבי ולשקף את חייהם מעמדה פעילה, אלא בעיקר לעבור תהליך מעצים אשר בו מתחזקים תחושת המסוגלות האישית, הרווחה הנפשית, תחושת הקהילתיות, הפעילות היוזמת (Agency), האוטונומיה, ההגדרה העצמית והביטחון העצמי של משתתפי התוכניות.

פרויקט מיוחד החל עם פרוץ מגפת הקורונה, כשהסגר הכפוי ניתק את בנות ובני הגיל השלישי ממעגלי החיים ומכל פעילותם. עד לפרוץ המגפה קיימה עמותת PHOTO IS: RAEI תכנית ייחודית להעצמת אוכלוסיית הגיל השלישי, בבתי אבות ובמועדוני יום, אשר נסגרו בעקבות ההנחיות. המבוגרים שהשתתפו בתוכנית זו נותרו בפתאומיות בבדידות ללא כל מענה חברתי. מצב זה הוביל ליוזמה להשתמש בשפת הצילום ככלי להפגת הבדידות של אוכלוסייה זו. בעזרת עשרות מתנדבים הניעה העמותה את הפרויקט **חיבור מצולם** במטרה לסייע להפיג את בדידות אוכלוסיית המבוגרים באמצעות יצירת קהילות מקוונות, העצמה והשמעת קולם בימים של ריחוק חברתי ובידוד. עם השקת הפרויקט, התבהר במהירות כי הפער הטכנולוגי של אוכלוסייה זו הוא אחד הגורמים לריחוק וראשית חשוב לצמצם אותו בלימוד והכשרה לשימוש באמצעים טכנולוגיים. אלפי מבוגרים עברו הדרכות לשימוש בזום, בווטסאפ, צילום במצלמת הנייד ואפילו בתוכנות עריכת תמונות למיניהן. צמצום הפער הטכנולוגי תרם ליצירת חיבור בין המבוגרים לבני משפחתם ולצמצום המרחק הבין-דורי. במהלך הפרויקט, נפגשת הקבוצה בכל שבוע, כשהם מעלים נושאים חשובים לחברי הקבוצה, מצלמים וכותבים טקסטים. יחדיו, הם משמיעים את קולה של הקבוצה ומספרים את סיפורה. ההיכרויות הולידו חברויות וכשהמצב מאפשר, גם פגישות מרגשות בין מי שראו זה את זה מעל גבי מסכים במשך חודשים. תודות לכ- 150 מנחים מתנדבים, תמיכת ארגונים ותורמים עצמאים, השתתפו בפרויקט כ- 1500 מבוגרים ב- 120 קהילות מקוונות.

לאחר פסטיבל העשור שהתקיים בנובמבר 2022 הוחלט לקיים מחקר הערכה לפעילות שנעשית במסגרת PHOTO IS: VOICE. מטרת מחקר ההערכה הייתה לבחון עד כמה ובאיזה אופן אכן אותן עשרות קהילות ומאות משתתפים חוו תהליכי העצמה ויכולת לבטא את קולם כתוצאה מפעילויות הארגון באמצעות תוכנית PHOTO IS: VOICE. שאלוני הערכה הועברו למשתתפים בקבוצות. השאלונים נשלחו במייל בקובץ גוגל פורם וחזרו כ- 170 שאלונים שנותחו ניתוח סטטיסטי. כמו כן הועברו כמה שאלות פתוחות לקבלת חוות דעת אישיות. מניתוח נתוני תשובות המשתתפים במחקר עולה כי התוכנית הייתה עבורם בעלת ערך, עודדה השתתפות פעילה, השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים וכי הם חשים כי היא תועיל להם בעתיד.

2. החוקרים - קורות חיים מקוצרים

ד"ר רבקה הלל לביאן, חוקרת ומרצה בכירה, דיקנית הפקולטה לחינוך במרכז האקדמי לוינסקי וינגייט. מרצה בתוכנית לפוטו-תרפיה באוניברסיטת תל אביב, מנחה קבוצת עניין במחקר איכותני חזותי במכון מופ"ת. הכניסה לשימוש בארץ את מתודולוגית Photovoice הן כמתודולוגיה מחקרית והן בעבודה עם קהילות כדרך לשינוי חברתי. פיתחה בעמותת PHOTO IS: RAEL את הכשרת המתנדבים ל-Photovoice.

ד"ר אבי המי השלים את הדוקטורט שלו בחוג לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון שבנגב. במהלך הקריירה הראשונה שלו כיוצר סרטים דוקומנטריים, שאף אבי להשתמש באמנות כאמצעי לשיתוף והשמעת 'קולן' של קהילות מודרות. גם כחוקר, עוסק אבי בתחומים של חינוך ביקורתי, שוויון והכלה ובאופן בו צילום עשוי לקדם ולהעצים אוכלוסיות מוחלשות. בשנים האחרונות משמש אבי כחבר סגל במסלול לתואר שני בחינוך מיוחד במכללת לוינסקי וכמרצה במחלקה לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון.

פרופ' איתי הס הינו פרופ' חבר בתוכניות החינוך המיוחד וברשות המחקר במרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט. עוסק במחקר והוראה בנושא העצמת איכות חיים של תלמידים ובגירים עם צרכים מיוחדים. מומחה בתמיכה בלומדים עם ליקויי ראייה ועיוורון. מלווה מחקרית תוכניות ופרויקטים עבור לומדים אלה בגיל הרך, בבתי ספר ובמוסדות להשכלה הגבוהה. בספרו הראשון בהוצאת מכון מופ"ת "לא חושך לא אור – תלמידים וסטודנטים עם ליקויי ראייה ועיוורון בישראל" נגישים חומרים מגוונים העשויים לסייע בתמיכה והכלה של לומדים אלה.

3. רקע ומטרות המחקר

3.1. כוחו של הצילום

בספרו "משחק ומציאות" מתייחס ויניקוט (1971) לחוויית הנראות כחוויה מרכזית בקיומו של הפרט: "כשאני מסתכל, אני נראה, משמע אני קיים" (עמ' 130). הצילום מאפשר לפרט להתבונן בחלקי מציאות חיצונית אשר משקפים את עולמו הפנימי הסובייקטיבי. דרך הצילום ניתן לייצר "מציאות חדשה" שמאפשרת לפרט לחוות חוויה של בריאה חדשה בתוך מצב קיים אשר הוא מבקש לשנותו (שם). סוזאן סונטאג (1979) טוענת כי הצילום משמש כלי רפלקטיבי באמצעותו מתרחשת הכרות עקיפה עם העולם. היכרות כזאת חשובה בעיניה לפיתוח אדם פעיל ורגיש, אך גם מועצם וביקורתי אל מול הסובב אותו: "משמעותה של פעולת הצילום היא לקנות חזקה על העצם המצולם, ובאופן זה ליצור יחס מסוים אל העולם - יחס דמוי-ידע, ולפיכך דמוי-עוצמה" (עמ' 6).

בהמשך לדבריה של סונטאג, טוענת אריאלה אזולאי בספרה "האמנה האזרחית של הצילום" (2006) כי הצילום הוא סוג של משא ומתן שמתנהל בין המצלם, המצולם והצופים - צורה חדשה של מפגש בין אנשים שאינו מתווך על ידי הכוח השולט. במילים אחרות, הדימוי המצולם הוא דרך ביטוי חדשה הניתנת לאזרח - פרקטיקה אזרחית המוקנית לו דרך מעשה הצילום. הצילום מאפשר לעצב את היחסים הפוליטיים בין האזרחים באופן שונה מהאופן שבו הם מעוצבים על ידי הריבון. גם אם זכויותיו האזרחיות של האזרח נפגעות, עדיין פתוחה בפניו הדרך לפעול במרחב האזרחי באמצעות המצלמה - "לחקור אותו, להתבונן בו מזוויות ראייה שונות, לקרבו, להרחיקו, לבקרו, לבקש תשובות" (עמ' 116). זאת ועוד, המצלמה מאפשרת לאזרח המודרני לקחת חלק בייצור ובהפצה של נקודת המבט שלו על העולם "שאינה ניתנת לניכוס, לבעלות או לשליטה" (אזולאי, 2010, עמ' 30). נקודת מבט זו, בסיוע מבטם של אלו הצופים בדימוי המצולם, מאפשרת לאירוע המצולם לשרוד באופן שלא ניתן לשנותו או לשים לו קץ. הצילום, כפרקטיקה אזרחית מודרנית, עשוי לשנות אפוא את יחסי הכוחות בחברה ואת האופן בו היחיד נוטל חלק באופני ייצור הידע והשליטה בו.

בהמשך לתפיסות השונות בדבר כוחו של הצילום, טוען תיאורטיקן הצילום ארנהיים (Arnheim, 1974) כי האופן בו מתרחש הצילום הוא גם צורה של פעולה - אקטיביזם. אקטיביזם צילומי מתרחש כאשר הצלם או הצופה קושרים בין מודעות ביקורתית - היכולת להבין ערכים, כללים או אמונות בסיסיות - לבין הדימוי המצולם (Campana, 2011). במובן הזה, אקט הצילום שמאפשר לאוכלוסיות מוחלשות להפנות, באופן יזום ומכוון, את תשומת הלב למצבם, הוא פעולה אקטיביסטית.

3.2. מתודולוגיית ה- Photovoice

מתוך הבנת כוחו של התצלום המופק בידי חסרי הכוח פיתחו ב- 1997 קרולין וונג ומארי-אן בוריס (1997), Wang & Burris את מתודולוגיית ה- Photovoice ככלי למחקר פעולה משתף שערכו עם נשים באחד הכפרים במחוז יונאן בסין. במסגרת המחקר הן חילקו למשתתפות מצלמות וביקשו שיתעדו וישקפו בעזרתן את חיי היום-יום שלהן. אחר כך, בתהליך של רפלקציה ודיון סביב התצלומים, זיהו משתתפות המחקר את צרכיהן, ניתחו והעריכו את מצבן ולבסוף אף הציגו בפני מקבלי החלטות בקהילה הצעות לפעולה ולשינוי

(Warne et al, 2012). הנחות היסוד של החוקרות היו: א. הניסיון של חברות הקהילה הוא כלי חשוב להבין את המבנה הפוליטי והחברתי של מציאות חייהן (Meyer & Kroeger, 2005); ב. נתינת מצלמה בידיהן כדי שיתעדו וייצגו את הכוח והבעיות של הקהילות שלהן, מסייעת להן לשלוט על אמצעי הייצוג באופן שיאפשר לסיפור שלהן להישמע בשיח החברתי ובקרב מקבלי ההחלטות; ג. השליטה באמצעי הייצוג מעניקה לאותן נשים 'קול' בתהליכים של קבלת החלטות (Wang & Burris, 1997).

מתודולוגיית ה- Photovoice שהתבססה על רעיונות החינוך המשחרר, הצילום התיעודי ותיאוריות פמיניסטיות של זכויות אדם, תפסה תאוצה רבה בשני העשורים האחרונים ככלי העצמה. מחקרים רבים איששו את הטענה כי לשימוש בה יש פוטנציאל משמעותי להגביר את פעילות ומעורבות חברות וחברי הקהילה, לשפר את הבנתם את צרכיהם ולהעניק להם את אותו 'קול' שהושק, באופן שיאפשר להם להשפיע על חייהם (Catalani & Minkler, 2010).

3.3. העצמה

המושג העצמה (empowerment) החל את דרכו התיאורטית כמושג חברתי המתאר כיצד אנשים השייכים לקבוצות חברתיות הסובלות מסטיגמה או מהדרה חברתית, מתגברים על חוסר האונים שלהם, תוך שינוי תחושת העצמי של הפרט מחסר ערך לבעל יכולת חברתית-פוליטית ומשיגים שליטה יחסית על חייהם (סדן, 1997). סדן מבחינה בין שתי רמות העצמה: העצמה פרטנית והעצמה קהילתית.

העצמה פרטנית היא שלב של התפתחות אישית והגדרה עצמית חיובית יותר. אנשים מעידים על תחושה של יותר כבוד עצמי והערכה עצמית, ביטחון ושיפור ממשי בהזדמנויות החיים. העצמה אישית כרוכה בהתפתחות של תחושות מסוגלות עצמית ופעלנות יוזמת (Alkire, 2005) מסוגלות עצמית (self-efficacy) היא אמונתם של אנשים לגבי יכולתם לפקח ולנהל אירועים המשפיעים על סביבתם וחייהם כך שישוגו את סיפוק צורכיהם ויכולתם, לגייס את המוטיבציה, המשאבים הקוגניטיביים והפעולות (מיומנויות) הנדרשות, על מנת להצליח במשימות שבחרו. עפ"י בנדורה (Bandura, 1997), מסוגלות עצמית ניתנת לפיתוח באמצעות הצלחה במשימות, התבוננות במודלים התנהגותיים, שכנוע מילולי ורמת עוררות פסיכולוגית ופיזיולוגית חיובית. לתפיסת מסוגלות עצמית יש השפעות התנהגותיות ורגשיות. אנשים המטילים ספק ביכולתם, ייטו להשקיע מאמץ מועט, ולוותר במהרה אם ייתקלו בקשיים, ויחוו חרדה ועוררות רגשית שלילית במצבים שלתפיסתם אין להם את היכולת להתמודד אתם. משמעות הדבר היא שכל שתפיסת המסוגלות העצמית תהיה גבוהה יותר, כך גם הנכונות למימוש מטרות תהיה גבוהה יותר (Bandura, 1986). באמצעות הגברת המסוגלות, יתרחש, כאמור תהליך העצמה (סדן, 1997). פעלנות יוזמת (agency) היא תחושת היכולת של אדם להשפיע על תפקודו ועל מהלך האירועים בחייו, על בסיס ההתנהגויות והפעולות שהוא עושה (Ibrahim & Alkire, 2007). על מנת לבחון עד כמה אכן מעודדות תוכניות התערבות, כדוגמת תוכנית PHOTO IS: VOICE, תהליך של העצמה אישית בקרב משתתפיהן, יש לבדוק כיצד התפתחה אצל המשתתפים תחושת יכולת ומסוגלות עצמית (Ozer & Bandura, 1990) כמו גם פעלנות יוזמת (Ibrahim & Alkire, 2007). נוכחותן של תחושת אלו בקרב משתתפי תוכניות ההתערבות עשויה להבטיח כי תהליכי העצמה ימשיכו להתקדם ויביאו לתוצאות נוספות.

העצמה קהילתית היא השלב השני בתהליך ההעצמה ופירושה מעבר ממצב של חוסר אונים למצב של פעילות בקהילה (סדן, 1997). העצמה קהילתית כרוכה ביצירת קבוצה של אנשים בעלי מאפיין קריטי משותף ובתמיכה בהיחלצותם ממצב של חוסר אונים למצב של שליטה בחייהם ובעתידם (שם). העצמה קהילתית

היא רצון משותף והתגייסות של אנשים להשפיע על הסביבה האנושית ולהשיג שליטה בגורלם, במטרה לשפר את חייהם (לב שדה, 1999). קהילה מועצמת היא קהילה שלאנשיה יש מיומנויות, רצון ומשאבים לפעול לשיפור איכות החיים של חבריה ולדאוג זה לזה. קיים, אפוא, קשר בין העצמה קהילתית לתחושת הקהילתיות של חבריה. מקמילן וצ'אוויס (McMillan & Chavis, 1986) מגדירים את המושג קהילה כתחושת שייכות שיש לחבריה, הרגשה שהם חשובים זה לזה ולקבוצה ואמונה משותפת שצורכיהם ייענו באמצעות מחויבותם. שפר ואנונדסן (Shaffer & Anundsen, 1993) ממשיכים ומציעים שהמרכיבים החיוניים ליצירת קהילה הם רוח (spirit), אמון, תלות הדדית בין החברים, אינטראקטיביות, אמונות וערכים משותפים, וציפיות משותפות. בהתאמה לנאמר לעיל, על מנת לבחון עד כמה תוכניות התערבות, כדוגמת תוכנית PHOTO IS: VOICE, מעודדות תהליך של העצמה קהילתית בקרב משתתפיהן, חשוב לבדוק כיצד התפתחה אצל המשתתפים תחושת קהילתיות.

קול' ככלי מעצים

קול' הוא מונח בעל משמעויות שונות. בכטיין (Bakhtin, 1981) טוען כי "קול' פירושו לספר מחדש את הסיפור במלים שלך". אלבז (Elbaz, 1991) מגדירה את המושג 'קול' כ"זכותו של כל אדם להישמע ולחוות את החיים מנקודת מבטו שלו". במובן הפוליטי, ה'קול' הוא "ביטוי של נקודת מבט מובחנת על העולם שיש להכיר בה" (Couldry, 2010) ולכן, הקשבה וההתייחסות רצינית לדעותיו ולבעיותיו של הפרט, מעניקים לו זכויות השוות לאלה של אחרים בקהילה ובכך מקדמים את ערכו, מכובדו וכוודו העצמי (1992, Honneth). על פי גישות ביקורתיות, 'קול' עוסק לרוב ברצון לאתגר מדיניות קיימת, פרקטיקות והשקפות סטריאוטיפיות של קבוצות אוכלוסייה מסוימות ולהציג אלטרנטיבה לשיח הדומיננטי ונקודת מבט שמושתקת או לא נשמעת בדרך כלל (Hadfield & Haw, 2001). ה'קול' הוא ביטוי של כבוד עצמי, שמקורו באמונה שמה שיש לנו להגדיר הוא רלוונטי ובעל ערך. להשמיע 'קול' הוא פעילות הדדית, שמתבטאת גם בהקשבה לזולת. הקשבה לסיפורים של אנשים, מתוך תשומת לב מלאה ומכבדת, היא פעולה שמעודדת העצמה אישית (Ward & Mullender, 1991).

3.4 PHOTO IS: VOICE - פרקטיקה של העצמה

אחת מהנחות היסוד של תוכניות העצמה מושתתת על האמונה שלבני אדם יש כישורים ויכולות, אך הם זקוקים להתנסות כדי להביאם לידי ביטוי (Zimmerman, 1995). העצמה מושגת בעיקרה על ידי תוכניות התערבות שכוללות העברת ידע, התנסויות חדשות, חיזוק מיומנות קיימת ורכישתן של חדשות (1986, Bandura). ההתקדמות בתהליך ההעצמה מבטלת את הצורך בתוכניות התערבות ובסוכני השינוי החיצוניים, כי בשיאו יוצר התהליך עצמאות ואוטונומיה. כאשר אנשים וקהילות משיגים עוצמה הם אינם זקוקים עוד לאותו סיוע כבעבר (סדן, 1997).

פרויקט PHOTO IS: VOICE של ארגון PHOTO IS:RAEL מיישם, הלכה למעשה, את רעיון ה- Photovoice כפרקטיקה של העצמה בקרב קבוצות מוחלשות בחברה כדוגמת בני נוער בסיכון, בני נוער על הרצף האוטיסטי, ילדים ובוגרים עם צרכים מיוחדים, מיעוטים, פגועי נפש בוגרים, קשישים, נשים מכורות נקיות וקהילות רבות אחרות. כתוצאה מתהליך העבודה והצגת העבודות במסגרת פסטיבל הצילום הבינלאומי, נחשפים מעגלים רחבים בקהילות עצמן, בציבור הישראלי ובקרב מובילי דעת קהל לסיפורים האישיים של אותן קהילות. בכך מתאפשר למשתתפים לא רק להביע את קולם האישי והקולקטיבי ולשקף את חייהם מעמדה פעילה, אלא בעיקר לעבור תהליך מעצים אשר בו מתחזקים תחושת המסוגלות האישית,

הרווחה הנפשית, תחושת הקהילתיות, הפעלנות היוזמת (Agency), האוטונומיה, ההגדרה העצמית והביטחון העצמי של משתתפי התוכניות.

מדובר בפעילות התנדבותית ייחודית בה מכשיר הארגון מנחים לפעול עם מתודת PHOTO IS: VOICE. בקבוצות שונות בחברה. זהו תהליך מתמשך בו מנחה עובד עם קבוצה ייעודית למשך מספר חודשים. במסגרת הפעילות בקבוצות לומדים המשתתפים את שפת הצילום, מתנסים בצילום מעשי המבטא את חייהם וחוויותיהם ומציגים תערוכה המציגה את קולם החברתי. העיקרון המנחה הוא שהפעילות נגישה לכולם, ללא תלות בגיל, רקע מקצועי או אישי. תוצרי התהליך משמשים להמשך הפעילות בתוך הקהילה וקידום השיח מחוצה לה ובמקרים רבים מוצגים בפסטיבל הצילום הבינלאומי לצד עבודות של צלמים מובילים מישראל ומהעולם.

הפעילות מחזקת את הדימוי העצמי של כל אחד מחברי הקבוצות, את עושרם הפנימי ואת קשריהם המשפחתיים. כתוצאה מתהליך העבודה המתמשך והצגת העבודות, אלפי בני משפחה, צוותים תומכים של הקהילות והציבור הרחב נחשפים לסיפורים האישיים של הקהילות הפעילות. החשיפה לתערוכות מאפשרת לקהל הרחב לראות את הקהילות הללו באופן שונה, מועצם, להתבונן ביכולות ובמאפיינים רבים נוספים שלא היו ידועים טרום התערוכה.

לאור הנאמר לעיל, מטרת מחקר ההערכה הייתה לבחון עד כמה ובאיזה אופן אכן אותן עשרות קהילות ומאות האנשים שהשתתפו בתוכניות PHOTO IS: VOICE חוו תהליכי העצמה ויכולת לבטא את קולם.

3.5. המדדים שנבחנו

1. **תחושת קהילתיות** בקרב משתתפי פרויקט "חיבור מצולם". נשלח שאלון, התקבלו תשובות והנתונים עובדו ע"י איתי.
2. **רכישת מיומנויות וערכים :**
 - 2.1. היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום.
 - 2.2. היכרות עם העצמי.
 - 2.3. מודעות לצדק חברתי.
 - 2.4. מודעות ביקורתית עם החוזקות ועם הצרכים של הקהילה שלי.
 - 2.5. הכלה.
3. **מסוגלות עצמית / פעלנות יוזמת (Self-efficacy / Agency).** תפיסת האדם ביחס לאמונתו ויכולתו לבטא את 'קולו', להשיג מטרות בכל מצב ולהתגבר על מכשלות בחיי היומיום :
 - 3.1. מסוגלות אישית.
 - 3.2. מסוגלות בתחום הקהילתי.
 - 3.3. מסוגלות בתחום החברתי.
 - 3.4. מסוגלות בתחום הרגשי.
4. **הגברת המעורבות הקהילתית** בנקיטת פעילות ו/או הסברה.
5. **שאלון פתוח.** בנוסף הועברו למשתתפי המחקר שתי שאלות פתוחות :
 - 5.1. איזה מן תהליך עברת במהלך הסדנה?
 - 5.2. מה לקחת מהסדנה להמשך החיים שלך?

5. ניתוח הנתונים

5.1. תקציר הממצאים

מחקר ההערכה התבסס על ניתוח שאלונים סגורים שמילאו משתתפים ומשתתפות מקהילות מגוונות ובדגש על קבוצת הגיל המבוגרת. במהלך אוקטובר, 2022 ועד מרץ, 2023 פנו מנחי הסדנאות למשתתפים ומשתתפות שסיימו את סדנאות ה- Photovoice בבקשה למלא שני שאלוני דיווח עצמי שכללו סולמות להערכת הסדנה בממדים שונים.

השאלון הראשון בחן משתנים הקשורים לתחושת הקהילתיות שהייתה בסדנה והיחס לצילום. על השאלון השיבו 177 משתתפים ומשתתפות. ניתוח הנתונים שיקף מהמנויות גבוהות של סולמות השאלון. ניתוח הממצאים העלה שהמשתתפים והמשתתפות בסדנה העריכו במידה רבה מאוד את המשתנים – האווירה, האמון והאינטראקציה עם המנחה. במונחים סטטיסטיים הערכות נעו בממוצעים שמעל ל 3 כאשר הטווח האפשרי היה בין 0 ל 4, בכל אחד מהמשתנים הללו. כמו כן, המשתתפים והמשתתפות העריכו במידה רבה מאוד את המשתנים הללו גם כאשר התייחסו לצילום ולשיח סביבו. גם עבורם ממוצעי הערכות היו מעל ל- 3 כאשר הטווח האפשרי היה בין 0 ל- 4.

השאלון השני בחן משתנים הקשורים השמעת קול, שותפות בסדנה, היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום, הכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהילתי. על השאלון השיבו 160 משתתפים ומשתתפות. גם בחלק הזה של הערכה, עיבוד הנתונים שיקף מהמנויות גבוהות של סולמות השאלון.

ניתוח ממצאי השאלון השני היה מורכב ועשיר יותר מהשאלון הראשון בשל העובדה כי מלבד סולמות הפריטים המקובצים שצוינו לעיל, נבחנו גם פריטים עצמאיים. באופן כללי התמונה שעלתה שיקפה כי המשתתפים והמשתתפות העריכו את הממדים במידה גבוהה. במונחים סטטיסטיים ממוצעי הערכות נעו סביב 4 כאשר הטווח האפשרי היה בין 1 ל- 5. הממד שהוערך בממוצע הגבוה ביותר היה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום (ממוצע 4, סטיית תקן 63) והממד הנמוך היה המסוגלות העצמית (ממוצע 3.07 סטיית תקן 9). הממוצע הנמוך יותר של משתנה המסוגלות העצמית יכול להיות מוסבר ממאפיינים מצופים של קבוצה חלשה/מוחלשת. בכל אופן, הערך עדיין גבוה – קרוב יותר לערך הגבוה בטווח האפשרי מאשר לנמוך.

ממצאים נוספים בניתוח הנתונים, הצביעו על קשרים חיוביים ומובהקים סטטיסטית בין משתני השאלון. בעיקרם, העידו הקשרים הללו כי ככל שהמשתתף ההסכים יותר שהסדנה אפשרה את השמעת קולו כך הוא גם הסכים יותר עם הקביעות שהסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, מעודדת השתתפות פעילה, מעודדת השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים.

כאמור, בנוסף הועברו למשתתפי המחקר שתי שאלות פתוחות. גם מן התשובות שניתנו להן, עלו מסקנות דומות.

5.2. ממצאי המחקר המפורטים

5.2.1. ניתוח נתוני תחושת קהילתיות והיחס לנושא צילום והשיח סביבו

כלי המחקר

החלק הראשון בשאלון כולל את ארבעת הסולמות של שאלון תחושת הקהילתיות בכיתה (SSCT=Sense of Classroom Community Index), שפותח במקור על ידי רובאי ושות' (Rovai et al., 2001). השאלון בנוי מ-40 פריטים בסולם ליקרט הנעים בטווח שבין 0 ל 4 (מ"כלל לא מסכים" עד ל"מסכים"). הפריטים בשאלון מקובצים לארבע סולמות הבודקים את משתני הרוח (Spirit), האמון (Trust), האינטראקציה (Interaction) וציפיות משותפות מהלמידה (Common Learning Expectations) בכיתה. השאלון תורגם לעברית ונבדק בשלב הראשון "תוף הפנים" על ידי שלושת החוקרים. לאחר איסוף השאלונים הם נותחו באמצעות כלים סטטיסטיים לשם זיהוי התפלגויות משתני המחקר ובחינת השערותיו.

החלק השני הוא סולם קצר הכולל 11 פריטים המיועדים לבדיקת היחס לנושא הצילום בקורס והשיח סביבו. הפריטים הם בסולם ליקרט שבין 0 ל 4 (מ"כלל לא מסכים" עד ל"מסכים מאוד"). הפריטים חוברו על ידי החוקרים שהם אנשי מקצוע בתחומי הצילום וההוראה ומתוך היכרותם עם ספרות המחקר בתחום. פריטי השאלון בודקים גם הם את ארבעת הסולמות (ממדים) של רובאי. עם זאת, לאחר תיקוף ובדיקת מהימנות הושמט ממד אחד (Interaction). לוח 1 מסכם את ממצאי בחינת מהמנויות אלפא של קרונבך לסולמות במחקר הנוכחי.

מהימנות סולמות שאלוני המחקר

שם הסולם (המשתנה)	פריטים	פריטים שנהפכו	פריטים שהושמטו	מהימנות
סולמות תחושת הקהילתיות בכיתה"	1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37	5, 13, 21, 29, 37		.86
אמון	2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38	18, 10, 26, 30, 34	#10, #26	.77
אינטראקציה עם המנחה	3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39	3, 19, 23, 27, 35		.83
ציפיות לימודיות משותפות	4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40	4, 12, 28, 32, 40	#28	.82

סולמות היחס לנושא הצילום והשיח

סביבו

אווירה	1, 2, 3			.87
--------	---------	--	--	-----

.9	4, 5, 6, 7	אמון
.9	8, 10, 11	ציפיות לימודיות משותפות

לוח 1 : מהימנות סולמות שאלוני המחקר. מהלוח ניתן להסיק על מהמנויות גבוהות של סולמות המשתנים שנבדקו.

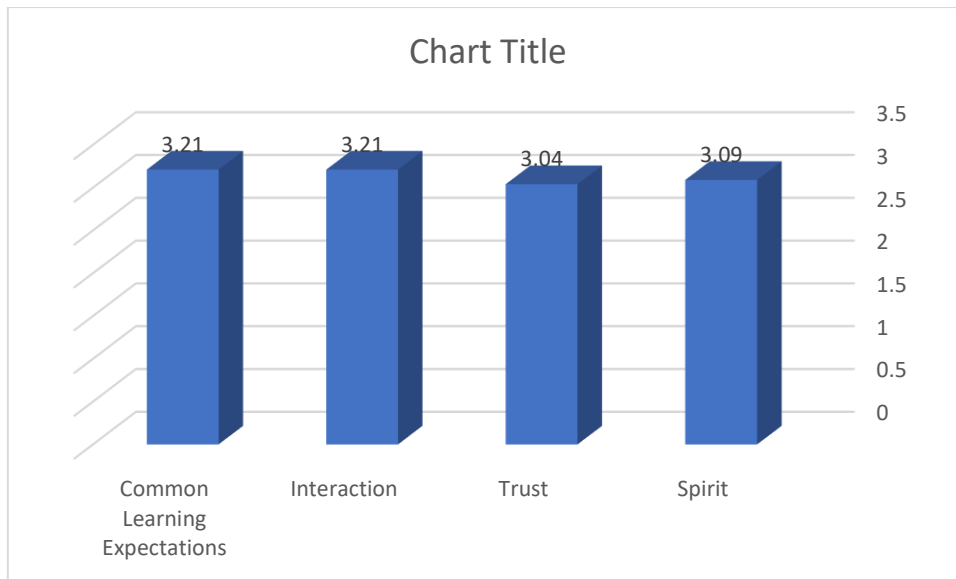
ממצאים

בחלק זה יוצגו התפלגויות משתני המחקר העיקריים ולאחריהם ממצאי העיבודים הסטטיסטיים שנעשו לשם בחינת השערות המחקר. לוח 2 מציג את הממוצעים וסטיות התקן של המשתנים.

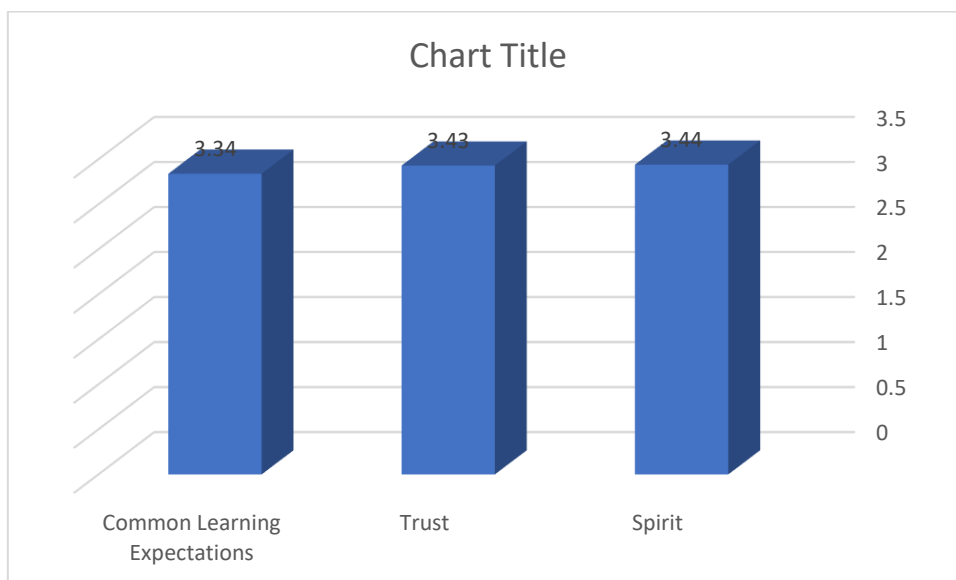
שם הסולם (המשתנה)	טווח הערכים	ממוצע	סטיית התקן
סולמות השאלון "תחושת הקהילתיות בביתה"			
אווירה	4.00	3.0976	.78669
אמון	4.00	3.0477	.68790
אינטראקציה עם המנחה	4.00	3.2120	.68956
ציפיות לימודיות מהסדנה	4.00	3.2120	.68956
סולמות היחס לנושא הצילום והשיח סביבו			
אווירה	4.00	3.4451	.73308
אמון	4.00	3.4349	.88821
ציפיות לימודיות מהסדנה	4.00	3.3432	.73308

לוח 2 : התפלגויות משתני המחקר. מלוח זה עולה כי באופן כללי ממוצעי המשתנים הם מעל אמצע טווח הערכים של הסולמות.

ניתן להציג את הממצאים גם באמצעות תרשימים אלו :

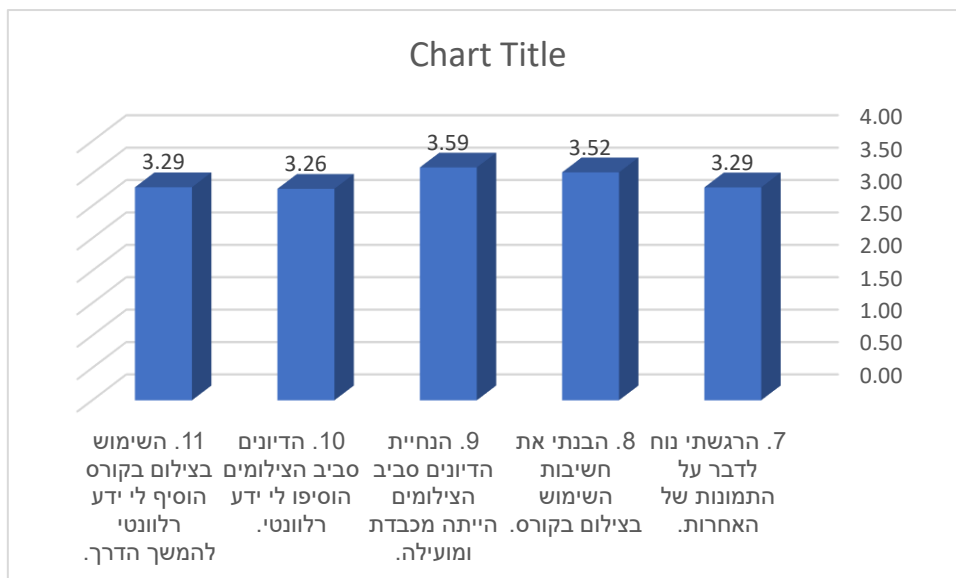
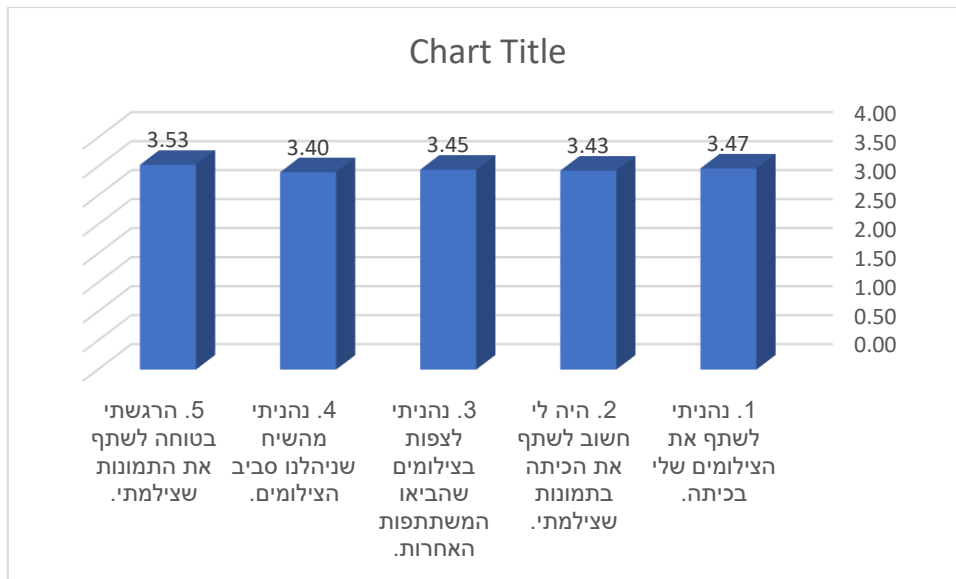

תרשים 1 : ממוצעי הערכת ממדי תחושת הקהילתיות בכיתה

תרשים 2 : ממוצעי הערכות היחס לנושא הצילום והשיח סביבו

לשם העמקת הערכות המשותפים בנושא היחס לצילום והשיח סביבו להלן התפלגויות ממוצעי הערכות לפריטים הספציפיים.

5.2.2. ניתוח נתוני השמעת קול, היכרות עם המצלמה ומסוגלות

מהמנויות כלי המחקר

השלב הראשון בעיבוד הממצאים היה לבחון מהמנויות סולמות השאלון: השמעת קול המשתתפים, היכרות עם המצלמה ושפת הצילום, תחושת ההכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי קהילתי.

המהמנויות לסולמות חושבו באמצעות מדדי אלפא של קרוונבך. הממצאים מסוכמים בלוח 1:

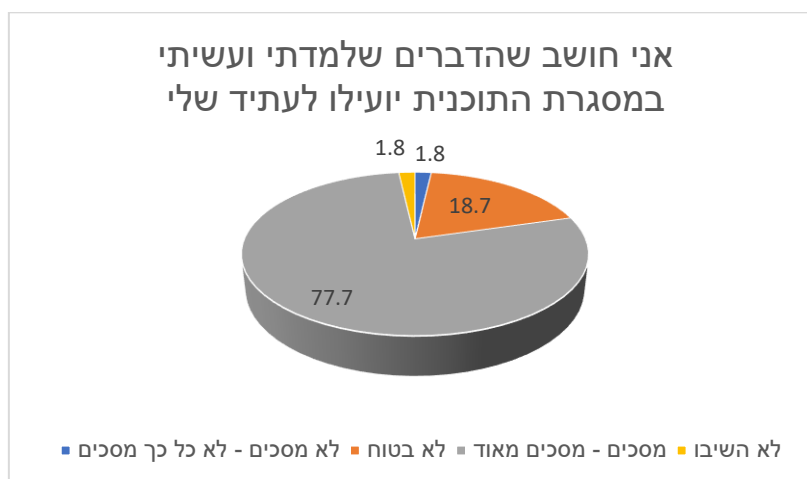
מהימנות	פריטים	שם הסולם (המשתנה)
.82	12 11 10 9 8 7 6	השמעת קול ושותפות בסדנה
.84	18 17 16 15 14 13	היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום
.89	24 23 22 21 20 19	הכלה
.96	31 30 29 28 27 26	מסוגלות עצמית
.94	40 39 38 37 36 35 34 33 32 46 45 44 43 42 41	מסוגלות בתחום החברתי והקהלתי

לוח 1 : מהימנות אלפא של קרונבך עבור סולמות שאלוני המחקר. מלוח זה נראה כי מהמנויות סולמות המחקר היו גבוהות מאוד.

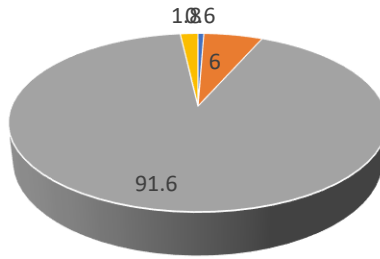
ממצאים

התפלגויות

הפריטים המשויכים לחלק הראשון של השאלון ("כללי") עסקו בהערכת תרומת הסדנה בהיבטים שונים. עבור כל פריט חושבה התפלגות ההסכמה של המשתתפים. הממצאים מוצגים באמצעות תרשימי "עוגה" (באחוזים).

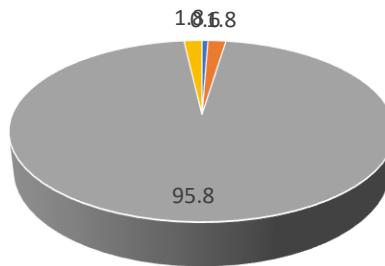

במהלך הסדנה חשתי שהדברים שעשינו היו בעלי ערך עבורי

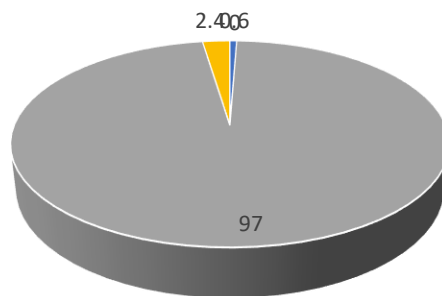
■ לא השיבו ■ מסכים - מסכים מאוד ■ לא בטוח ■ לא מסכים - לא כל כך מסכים

לקחתי חלק באופן פעיל במרבית המשימות שנתבקשנו לעשות

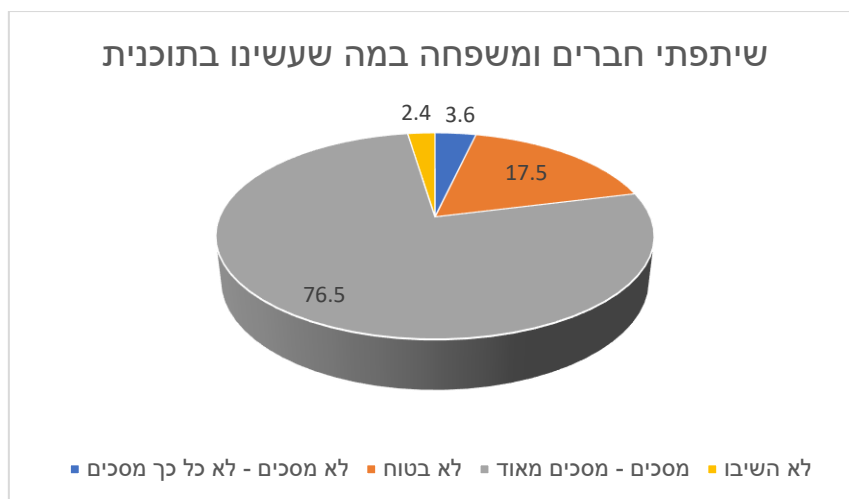

■ לא השיבו ■ מסכים - מסכים מאוד ■ לא בטוח ■ לא מסכים - לא כל כך מסכים

השקעתי עבודה בתוכנית מתוך רצון

■ לא השיבו ■ מסכים - מסכים מאוד ■ לא בטוח ■ לא מסכים - לא כל כך מסכים

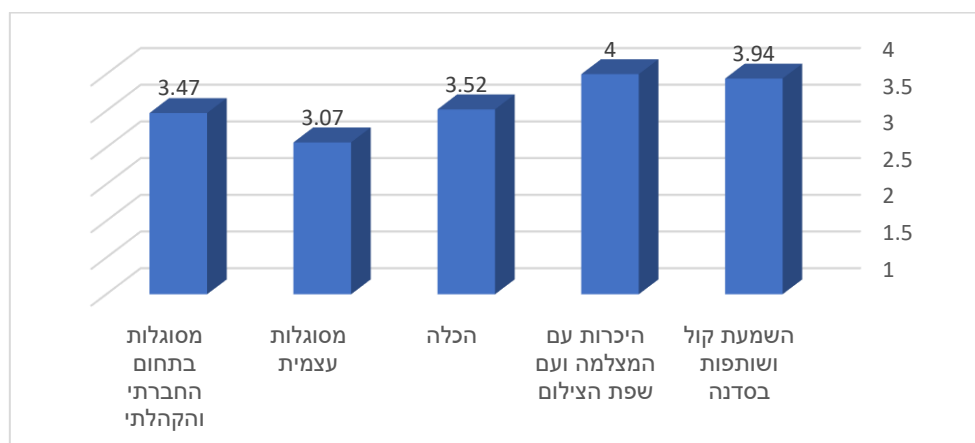
עבור יתר סולמות השאלון, חושבו ההתפלגויות באמצעות מדדי מרכז ופיזור. הממצאים מסוכמים בלוח הבא:

המשתנה	טווח הערכים	ממוצע <i>M</i>	סטיית תקן <i>SD</i>
השמעת קול ושותפות בסדנה	2.29-5.0	3.94	.64
היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום	2.33-5.0	4.0	.63
הכלה	1.17-5.0	3.52	.78
מסוגלות עצמית	1-5.0	3.07	.9
מסוגלות בתחום החברתי והקהלתי	1.33-5.0	3.47	.74

הערה $N=160$

לוח 2: התפלגויות סולמות המחקר

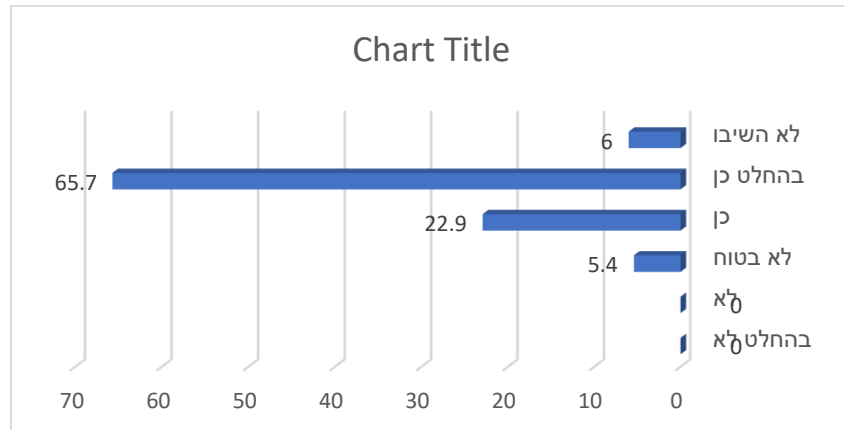
הממצאים הללו מוצגים באמצעות תרשים עמודות:

כדאי לשים שסולמות המסוגלות הנמוכים יחסית, הם עדיין חיוביים (מעל אמצע הטווח האפשרי). כמו כן, כאשר מדובר באוכלוסיות חלשות או מוחלשות צפוי כי תחושות הקשורות למסוגלות עצמית יהיו נמוכים יותר. מה שיכול היה להאיר את התרומה החיובית של הסדנה לעניין זה היה בחינת תחושות אלו לפני למול אחרי הסדנה.

לבסוף, חושבה ההתפלגות עבור הפריט שבדק בקרב המשתתפים את השאלה: **האם היית ממליץ לאחרים להשתתף בסדנת הפוטוויז?**

הממצאים מוצגים בלוח 3:

הערה $N=166$

לוח 3: התפלגות התשובות לשאלה האם היית ממליץ לאחרים להשתתף בסדנת הפוטוויז? (באחוזים).
כאן נשים לב כי אין אף משתתף שהתנגד להמלצה על הסדנה.

ניתוח קשרים בין המשתנים

לשם בדיקת הקשר שבין תרומת המשתנים של היכולת להשמעת קול והיכרות עם המצלמה ושפת הצילום, לבין תשובות המשתתפים לשאלות הכלליות בנושא תרומת הסדנה, חושבו מדדי קשר בין המשתנים. הממצאים בלוח 3:

שם (המשתנה)	הסולם	יועילו לעתיד	בעלי ערך	פעילות	השקעה מרצון	שיתוף משפחה וחברים
השמעת ושותפות בסדנה	קול	.55**	.62**	.43**	.41**	.59**
היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום		.61**	.65**	.31**	.3**	.51**

הערה $N=160$, ** $p < .01$

לוח 3 : מדדי קשר r של ספירמן בין המשתנים היכולת להשמעת קול והיכרות עם המצלמה ושפת הצילום, לבין תשובות המשתתפים לשאלות הכלליות בנושא תרומת הסדנה

מלוח זה עולה כי מידת ההסכמה לכך שהסדנה אפשרה השמעת קול המשתתפים קשורה בקשר חיובי מובהק סטטיסטית עם ההסכמה לכך שהסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, עודדה השתתפות פעילה, עודדה השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים. ככל שהמשתתפים דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לקביעה שהסדנה אפשרה להם יותר להשמיע קולם, כך דיווחו על הסכמה גבוהה יותר שהסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, עודדה השתתפות פעילה, עודדה השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים.

כמו כן, עולה כי מידת ההסכמה לכך שהסדנה אפשרה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום קשורה בקשר חיובי מובהק סטטיסטית עם מידת ההסכמה כי הסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, עודדה השתתפות פעילה, עודדה השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים. ככל שהמשתתפים דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לקביעה שהסדנה אפשרה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום, כך דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לכך שהסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, עודדה השתתפות פעילה, עודדה השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים.

לשם בדיקת הקשר שבין תרומת המשתנים של היכולת להשמעת קול והיכרות עם המצלמה ושפת הצילום, לבין סולמות השאלון – הכלה, מסוגלות עצמית אישית ומסוגלות עצמית חברתית, חושבו מדדי קשר בין המשתנים. הממצאים מסוכמים בלוח 4 :

שם הסולם (המשתנה)	הכלה	מסוגלות עצמית	מסוגלות בתחום החברתי והקהלתי
השמעת קול ושותפות בסדנה	.69**	.655**	.61**
היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום	.66**	.64**	.55**

הערה $N=160$, ** $p<.01$

לוח 4 : מדדי קשר r של ספירמן בין סולמות המחקר

מלוח 4 עולה כי מידת ההסכמה לכך שהסדנה אפשרה השמעת קול המשתתפים קשורה בקשר חיובי מובהק סטטיסטית עם תחושת ההכלה, תחושת מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהלתי. ככל שהמשתתפים דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לקביעה שהסדנה אפשרה להם יותר להשמיע קולם, כך דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לתחושת ההכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהלתי.

כמו כן, עולה כי מידת ההסכמה לכך שהסדנה אפשרה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום קשורה בקשר חיובי מובהק סטטיסטית עם תחושת ההכלה, תחושת מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהלתי. ככל שהמשתתפים דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לקביעה שהסדנה אפשרה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום, כך דיווחו על הסכמה גבוהה יותר לתחושת ההכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהלתי.

לבסוף, נבחן הקשר בין סולמות השאלון לבין מידת ההסכמה של המשתתפים עם המלצה על הסדנה לאחרים. הממצאים מוצגים בלוח 5 :

שם הסולם (המשתנה)	המלצה על הסדנה לאחרים
השמעת קול ושותפות בסדנה	.51**
היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום	.53**
הכלה	.35**
מסוגלות עצמית	.35**
מסוגלות בתחום החברתי והקהילתי	.38**

הערה $N=160$, ** $p<.01$

לוח 5 : מדדי קשר r של ספירמן בין מידת ההסכמה להמלצה על הסדנה לאחרים לבין סולמות המחקר מלוח 5 עולה כי נמצא קשר חיובי מובהק סטטיסטית בין כל אחד ממשטני המחקר העיקריים (סולמות השאלון): אפשור השמעת קול המשתתפים, היכרות עם המצלמה ושפת הצילום, תחושת הכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהילתי – כך עולה מידת ההסכמה של המשתתפים להמלצה על הסדנה לאחרים.

6. סיכום ומסקנות

PHOTO IS: RAEI הינה חברה לתועלת הציבור שאינה למטרות רווח. החברה הוקמה בשנת 2012 למימוש החזון - "לחברה טובה יותר בשפת הצילום", לעשייה חברתית ויצירת דיאלוג בין האמנות לקהילות השונות ברחבי הארץ. במהלך שנות פעילותה, מציעה החברה פלטפורמות לתצוגה, מחקר והפניית זרקור אל נושאים אמנותיים וחברתיים באמצעות שפת הצילום.

עמותת פוטו ישראל מכשירה מנחים ליישום מתודת ה- PHOTO IS: VOICE בקבוצות שונות בחברה כדוגמת בני נוער בסיכון, בני נוער על הרצף האוטיסטי, ילדים ובוגרים עם צרכים מיוחדים, מיעוטים, פגועי נפש בוגרים, מבוגרים, נשים מכורות נקיות וקבוצות רבות אחרות.

מטרת מחקר ההערכה הנוכחי הייתה לבחון עד כמה ובאיזה אופן אכן אותן עשרות קהילות ומאות משתתפים חוו תהליכי העצמה ויכולת לבטא את קולם כתוצאה מפעילויות הארגון באמצעות מתודת - PHOTO IS: VOICE.

מחקר הערכה התבסס על ניתוח שאלונים סגורים שמילאו משתתפים ומשתתפות מקהילות מגוונות. במהלך החודשים דצמבר פברואר פנו מנחי הסדנאות לכאלף משתתפים ומשתתפות שסיימו את הסדנאות בבקשה למלא שני שאלוני דיווח עצמי שכללו סולמות להערכת הסדנה בממדים שונים.

השאלון הראשון בחן משתתפים הקשורים לתחושת הקהילתיות שהייתה בסדנה והיחס לצילום. על השאלון השיבו 177 משתתפים ומשתתפות. מרבית השאלונים המלאים הגיעו מהמשתתפים בפרויקט "חיבור מצולם" לכן לא ניתן היה להפריד את הקבוצות לשם הערכה דיפרנציאלית.

ניתוח הנתונים שיקף מהמנויות גבוהות של סולמות השאלון. ניתוח הממצאים העלה שהמשתתפים והמשתתפות בסדנה העריכו במידה רבה מאוד את המשתתפים – האווירה, האמון והאינטראקציה עם

המנחה. במונחים סטטיסטיים הערכות נעו בממוצעים שמעל ל 3 כאשר הטווח האפשרי היה בין 0 ל 4, בכל אחד מהמשתנים הללו. כמו כן, המשתתפים והמשתתפות העריכו במידה רבה מאוד את המשתנים הללו גם כאשר התייחסו לצילום ולשיח סביבו. גם עבורם ממוצעי הערכות היו מעל ל 3 כאשר הטווח האפשרי היה בין 0 ל 4.

השאלון השני בחן משתנים הקושרים ל השמעת קול ושותפות בסדנה, היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום, הכלה, מסוגלות עצמית, מסוגלות בתחום חברתי והקהילתי. על השאלון השיבו 160 משתתפים ומשתתפות. גם בחלק הזה של הערכה, עיבוד הנתונים שיקף מהמנויות גבוהות של סולמות השאלון.

ניתוח ממצאי השאלון השני היה מורכב ועשיר יותר מהשאלון הראשון בשל העובדה כי מלבד סולמות הפריטים המקובצים שזינו לעיל, נבחנו גם פריטים עצמאיים. באופן כללי התמונה שעלתה שיקפה כי המשתתפים והמשתתפות העריכו את הממדים במידה גבוהה. במונחים סטטיסטיים ממוצעי הערכות נעו סביב 4 כאשר הטווח האפשרי היה בין 1 ל 5. הממד שהוערך בממוצע הגבוה ביותר היה היכרות עם המצלמה ושפת הצילום (ממוצע 4, סטיית תקן 63) והממד הנמוך היה המסוגלות העצמית (ממוצע 3.07 סטיית תקן 9). הממוצע הנמוך יותר של משתנה המסוגלות העצמית יכול להיות מוסבר ממאפיינים מצופים של קבוצה מוחלשת. בכל אופן, הערך עדיין גבוה – קרוב יותר לערך הגבוה בטווח האפשרי מאשר לנמוך.

ממצאים נוספים בניתוח הנתונים, הצביעו על קשרים חיוביים ומובהקים סטטיסטית בין משתני השאלון. בעיקרם, העידו הקשרים הללו כי ככל שהמשתתף הסכים יותר לכך שהסדנה אפשרה את השמעת קולו כך הוא הסכים יותר עם הקביעות שהסדנה תועיל לעתיד, בעלת ערך, מעודדת השתתפות פעילה, מעודדת השקעה מרצון ושיתוף המשפחה והחברים.

בשאלון נשאלו גם שתי שאלות פתוחות:

להלן שתי תשובות לדוגמה לשאלה איזה מן תהליך עברת במהלך הסדנה? אחת מתייחסת לפן הטכני: "למדתי להכיר יכולות טכניות של המצלמה ושימושים באפקטים שונים (אור, צל, זווית צילום וכדו)". והשנייה לתהליך החשיבה: " התהליך היה מורכב. השתמשתי בחשיבה יצירתית ויזואלית. ערכית, רגשית, חברתית וטכנולוגית. מה שפתח לפני, הסתכלות שונה על הדברים. הקשר החברתי העמיק והייתה חדות יצירה."

גם לשאלה מה לקחת מהסדנה להמשך החיים? ניתנו תשובות מגוונות שנגעו הן לשליטה במצלמה:

" טכניקות ספציפיות בשימוש עם המצלמה. הסתכלות על העולם דרך עינית המצלמה."

" שליטה טובה יותר במצלמה והסתכלות שונה ומגוונת של הסביבה"

והן לתהליך האישי והחברתי:

" קשרים חדשים, הכרת ערך העצמי" "חשוב להגיד מה שאתה מאמין בו"

"לראות אנשים "בלתי נראים" ולמצוא יופי במקומות נידחים."

" יכולת לראות ולשמוע מגוון דעות, סבלנות וחדוות היצירה."

מכל הנאמר לעיל ניתן לראות כי המשתתפים עברו תהליכי העצמה ויכולת לבטא את קולם כתוצאה מפעילויות הארגון באמצעות מתודת photo is voice. תהליכי העצמה התבטאו בהיכרות עם המצלמה ושפת הצילום, ההשמעת קולם האישי והקבוצתי, בתחושת הכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי קהילתי.

מגבלות המחקר והמלצות

כאמור, השאלונים הועברו למשתתפים על ידי מנחי הקבוצות רק לאחר כמה חודשים מתום הפעילות. זאת כנראה הסיבה המרכזית שההיענות לא הייתה מאוד גבוהה ומתוך מאות שאלונים שנשלחו, רק 177 חזרו עם תשובות. חלק גדול של השאלונים הגיעו מאוכלוסיית המבוגרים שהשתתפו בפרויקט "חיבור מצולם", לפיכך, לא ניתן היה להסיק מסקנות דיפרנציאליות לגבי כל מגוון האוכלוסיות שבהן הופעלה התוכנית ואין לנו אלא להבין שמסקנות המחקר, נכון לרגע זה, הן בעיקרן מסקנות מפרויקט "חיבור מצולם". בעקבות זאת, המלצה ראשונה שלנו היא לנסות ולהמשיך ולעודד ממשותתפים נוספים מתוכניות אחרות לענות על השאלונים, כך שנוכל להרחיב את מסקנותינו.

בהמשך לכך, אנו רואים חשיבות ליצור תהליך הערכה מתמשך ורוחבי. לכן, מומלץ להעביר את השאלונים מיד עם סיום כל תוכנית כחלק אינטגרלי מהתהליך. באופן הזה המשתתפים יחוו מחויבים למילוי, הרשמים והחוויות יהיו עדיין טריים ולנתונים שיתקבלו יהיה ערך רלוונטי ומשמעותי יותר. בהמשך, ניתן יהיה לדייק את מה שנרצה להעריך ובהתאמה, אולי נשנה שאלות ונקצר את מספרן.

זאת ועוד, כפי שעלה במחקר, המשתתפים דיווחו על תחושה חזקה של קהילתיות שהתפתחה במהלך התוכנית. מכאן שאם ברצוננו להמשיך ולתמוך באותן קהילות טריות ולסייע בצמיחתן וחיזוקן, אנו ממליצים לפתח ולהפעיל מסגרות המשך לתוכנית. מסגרות כאלו יכולות להיות חד פעמיות, כגון שיתוף החוויות מהתערוכה (מומלץ מאד לערב את המשתתפים בבחירת התמונות והטקסטים); המשך פעילות photovoice; פיתוח מיומנויות צילום (נושא שעלה מרבות מהתשובות לשאלות הפתוחות); בניית קהילת PHOTO IS: VOICE ארצית והצעות ליוזמות לשיתופי פעולה שיבואו מצד המשתתפים עצמם.

בנוסף, ראוי גם לשים לב למקומם של המנחים. ברבות מהתגובות המילוליות לשאלות שנשאלו, התייחסו העונים לתפקיד החשוב של המנחים. לפיכך, אנחנו מציעים לערוך גם מחקר בקרב המנחים ולבחון את היחס שלהם לתוכנית והאופן בו הם מועצמים וחווים תחושת קהילתיות בעצמם. כמו כן, בעקבות מחקר שכזה, ניתן יהיה לחשוב על פיתוח תוכניות ייעודיות להמשך הכשרת המנחים, כגון Video-Voice ו-Video Art.

7. ביבליוגרפיה

- אזולאי, אי' (2006). *האמנה האזרחית של הצילום*. רסלינג.
- אזולאי, אי' (2010). *דמיון אזרחי, אונטולוגיה פוליטית של הצילום*. רסלינג.
- ויניקוט, די' ו' (1971). *משחק ומציאות*, עם עובד.
- לב שדה (1999) *לקראת העצמה קהילתית*. דורות, 34, 30-33.
- סדן, אי' (1997). *העצמה ותכנון קהילתי*. הקיבוץ המאוחד.
- סונטאג, סי' (1979). *הצילום כראי התקופה*, מאנגלית: יורם ברונובסקי. עם עובד.
- Alkire, S. (2005). Why the capability approach? *Journal of human development*, 6(1), 115-135.
- Arnheim, R. (1974). *On the Nature of Photography*. *Critical Inquiry*, 1 (1), 149-161.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination: Four essays* (M. Holquist, Ed.; C. Emerson and M. Holquist, Trans). Austin: University of Texas Press.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of thought and action: A Social cognitive theory*. Englewood Cliffs. NJ Prentice- Hall.
- Bandura, A (1997) *Self efficacy - The exercise of control*. New York: Freeman.
- Campana, A. (2011). Agents of possibility: examining the intersections of art, education, and activism in communities. *Studies in Art Education*, 52(4): 278–291.
- Catalani, C., and Minkler, M. (2010). Photovoice: A Review of the Literature in Health and Public Health. *Health Education and Behavior*, 37(3), 424–451.
- Couldry, N. (2010). *Why voice matters - Culture and politics after neoliberalism*. Thousand Oaks: Sage.
- Elbaz, F. (1991). 'Research on teacher's knowledge: the evolution of a discourse', *Journal of Curriculum Studies*, 23(1), pp.1-19.
- Hadfield, M., and Haw, K. (2001). 'Voice', young people and action research. *Educational Action Research*, 9(3), 485–502.
- Honneth, A. (1992). *Kampf um Anerkennung: Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, (8th edn. 2014).
- Ibrahim, S., & Alkire, S. (2007). Agency and empowerment: A proposal for internationally comparable indicators. *Oxford development studies*, 35(4), 379-403.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: a definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6–23.
- Meyer, H., and Kroeger, S. (2005). Photovoice as an educational action research tool. *Qualitative Research Journal*, 5: 2, 185–194.
- Ozer, E. M., & Bandura, A. (1990). Mechanisms governing empowerment effects: a self-efficacy analysis. *Journal of personality and social psychology*, 58(3), 472.
- Rovai, A. (2001). Building sense of community at a distance. *International Review of Researching Open and Distance Learning*, 3(1).

- Shaffer, C., & Anundsen, K. (1993). *Creating community anywhere*. Perigee Books.
- Wang, C., and Burris, M. (1997). Photovoice: Concept, Methodology, and Use for Participatory Needs Assessment. *Health Education and Behavior*, 24(3), 369–387.
- Ward, D., & Mullender, A. (1991). Empowerment and oppression: an indissoluble pairing for contemporary social work. *Critical Social Policy*, 11(32), 21-30.
- Warne, M., Snyder, K., and Gillander Gadin, K. (2012). Photovoice: an opportunity and challenge for students' genuine participation. *Health Promotion International*, 28(3), 299–310.
- Zimmerman, M.A (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of community Psychology*, 23 (5), 581-599.

8. נספחים

8.1. שאלונים

שאלון 1 - תחושת קהילתיות

מתנגד בהחלט	מתנגד	לא בטוח	מסכים	מסכים בהחלט		
					1	אני חושב שהדברים שלמדתי ועשיתי במסגרת התוכנית יועילו לעתיד שלי.
					2	במהלך הסדנה חשתי שהדברים שעשינו היו בעלי ערך עבורי.
					3	לקחתי חלק באופן פעיל במרבית המשימות שנתבקשנו לעשות.
					4	השקעתי עבודה בתוכנית מתוך רצון.
					5	שיתפתי חברים ומשפחה במה שעשינו בתוכנית.
					6	סדנת הפוטוויס סייעה לי להשמיע את קולי הייחודי ולבטא את עצמי בקרב הקבוצה
					7	בסדנת הפוטוויס הרגשתי שהייתי שותף מלא בבחירת הסוגיות שחשובות לי.
					8	הרגשתי בסדנת הפוטוויס שהתאפשר לי לבחור את דרך הפעולה המתאימה לי
					9	הרגשתי בסדנת הפוטוויס שהייתי שותף מלא בהחלטות הקשורות לקבוצה שלנו.
					10	אני מרגיש שהייתי שותף מלא בפרויקט ובתוצאותיו.
					11	התוכנית הייתה אחת הפעמים הראשונות שהרגשתי שאני מסוגל לשלוט במשהו חשוב
					12	התוכנית הזו לימדה אותי איך לעבוד טוב יותר, יחד עם אחרים
					13	בעקבות סדנת הפוטוויס אני מכיר טוב יותר את המצלמה ואת אופן השימוש בה

					14 בעקבות סדנת הפוטוויס אני מכיר טוב יותר את שפת הצילום.
					15 ההתנסויות והתרגילים השונים בסדנה סייעו לי ללמוד לבטא את עצמי ואת מה שיש לי להגיד באמצעות צילום.
					16 לעתים, לתמונות המצולמות יש כוח רב יותר מאשר למלים
					17 המצלמה מאפשרת לי לבטא דברים שקשה לי לומר במלים, במיוחד לאנשים זרים, או חזקים ממני.
					18 בעקבות הסדנה אני פחות חושש לומר את מה שאני מרגיש וחושב לאנשים אחרים ובפרט למי שחזק ממני.
					19 בסדנת הפוטוויס פיתחתי יכולת לעודד את ההעצמה של אחרים
					20 בסדנת הפוטוויס למדתי להקשיב יותר לנקודת המבט של אנשים אחרים ולקולם הייחודי
					21 בסדנת הפוטוויס התפתחה אצלי יותר ההבנה לצורך של אחרים בשליטה בחיים
					22 בסדנת הפוטוויס למדתי יותר להתחשב באחרים.
					23 בסדנת הפוטוויס הבנתי שאני מוכן יותר לוותר על התנהגויות שפוגעות בזולת
					24 בעקבות הסדנה אכפת לי יותר מהרגשות של אנשים אחרים.
					25 בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני יכול להשיג באופן טוב יותר את המטרות שאני מציב לעצמי.
					26 באופן כללי, בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני חושב שאני יכול להשיג את מה שחשוב לי.
					27 בדעתי.
					28 בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני בטוח שאני יכול לבצע היטב את מרבית המשימות שאני לוקח על עצמי

					29	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום קל לי יותר להיענות לצרכים שלי ולהגשים את החלומות שלי
					30	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני יכול לבטא את עצמי באופן טוב יותר
					31	התוכנית עזרה לי להבין טוב יותר כמה מהבעיות בקהילה שלי
					32	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לי את הכוח להשפיע על האופן בו דברים נעשים בחברה או בקהילה שלי
					33	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש יותר שההשתתפות שלי חשובה להצלחת החברה והקהילה שלי.
					34	הצילום והתמונות שצילמנו במהלך הסדנה השפיעו על האופן בו אני תופס את הכוח של הקהילה שלי.
					35	הצילום והתמונות שצילמנו במהלך הסדנה השפיעו על האופן בו אני תופס את יחסי הכוח בחברה.
					36	התמונות שצילמנו במהלך הסדנה תרמו רבות להעמקת הקשר ביני לבין המשתתפים האחרים
					37	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לנו זכות מלאה לבטא את קולנו כדי לממש את הצרכים שלנו כקהילה
					38	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לנו יותר יכולת להשמיע את הקול שלנו לעולם
					39	בעקבות סדנת הפוטוויס אני מאמין שיש לנו יותר כוח כקהילה להשיג דברים ולשנות את המציאות שלנו
					40	התוכנית עזרה לי להתחבר לאנשים בכיתה ובקהילה שלי כדי לעזור לאחרים
					41	מאז שסיימנו את הסדנה הייתי מעורב בפעילות לטובת הקהילה
					42	בעקבות הסדנה למדתי שיש לי יכולת ומסוגלות לתרום לקהילה שלי.

					43 אחרי הסדנה התגברה בי ההבנה שחשוב להילחם למען צדק ושוויון חברתי.
					44 חשוב לי עכשיו לתרום לחברה ולקהילה שלי.
					45 אני מתכוון להמשיך ולפעול למען הקהילה
					46 הייתי ממליץ לאחרים להשתתף בסדנת פוטוויס

שאלון 2 - השמעת קול, שותפות בסדנה, היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום, הכלה, מסוגלות עצמית ומסוגלות בתחום החברתי והקהילתי

קרא את השאלון וסמן את מידת הסכמתך לנאמר בהיגדים לפי הסקלה הבאה:

מסכים בהחלט; מסכים; לא בטוח; מתנגד; מתנגד לחלוטין.

מתנגד בהחלט	מתנגד	לא בטוח	מסכים	מסכים בהחלט	
					כללי
					1 אני חושב שהדברים שלמדתי ועשיתי במסגרת התוכנית יועילו לעתיד שלי.
					2 במהלך הסדנה חשתי שהדברים שעשינו היו בעלי ערך עבורי.
					3 לקחתי חלק באופן פעיל במרבית המשימות שנתבקשנו לעשות.
					4 השקעתי עבודה בתוכנית מתוך רצון.
					5 שיתפתי חברים ומשפחה במה שעשינו בתוכנית.
					השמעת קול ושותפות בסדנה
					6 סדנת הפוטוויס סייעה לי להשמיע את קולי הייחודי ולבטא את עצמי בקרב הקבוצה.
					7 בסדנת הפוטוויס הרגשתי שהייתי שותף מלא בבחירת הסוגיות שחשובות לי.
					8 הרגשתי בסדנת הפוטוויס שהתאפשר לי לבחור את דרך הפעולה המתאימה לי.
					9 הרגשתי בסדנת הפוטוויס שהייתי שותף מלא בהחלטות הקשורות לקבוצה שלנו.
					10 אני מרגיש שהייתי שותף מלא בפרויקט ובתוצאותיו.

					11	התוכנית הייתה אחת הפעמים הראשונות שהרגשתי שאני מסוגל לשלוט במשהו חשוב.
					12	התוכנית הזו לימדה אותי איך לעבוד טוב יותר, יחד עם אחרים.
						היכרות עם המצלמה ועם שפת הצילום
					13	בעקבות סדנת הפוטוויס אני מכיר טוב יותר את המצלמה ואת אופן השימוש בה.
					14	בעקבות סדנת הפוטוויס אני מכיר טוב יותר את שפת הצילום.
					15	ההתנסויות והתרגילים השונים בסדנה סייעו לי ללמוד לבטא את עצמי ואת מה שיש לי להגיד באמצעות צילום.
					16	לעתיים, לתמונות המצולמות יש כוח רב יותר מאשר למלים.
					17	המצלמה מאפשרת לי לבטא דברים שקשה לי לומר במלים, במיוחד לאנשים זרים, או חזקים ממני.
					18	בעקבות הסדנה אני פחות חושש לומר את מה שאני מרגיש וחושב לאנשים אחרים ובפרט למי שחזק ממני.
						הכלה
					19	בסדנת הפוטוויס פיתחתי יכולת לעודד את ההעצמה של אחרים.
					20	בסדנת הפוטוויס למדתי להקשיב יותר לנקודת המבט של אנשים אחרים ולקולם הייחודי.
					21	בסדנת הפוטוויס התפתחה אצלי יותר ההבנה לצורך של אחרים בשליטה בחיים.
					22	בסדנת הפוטוויס למדתי יותר להתחשב באחרים.
					23	בסדנת הפוטוויס הבנתי שאני מוכן יותר לוותר על התנהגויות שפוגעות בזולת.
					24	בעקבות הסדנה אכפת לי יותר מהרגשות של אנשים אחרים.
					25	ריק-
						מסוגלות אישית

					26	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני יכול להשיג באופן טוב יותר את המטרות שאני מציב לעצמי.
					27	באופן כללי, בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני חושב שאני יכול להשיג את מה שחשוב לי.
					28	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני יכול להצליח בכל משימה, אם אני נחוש בדעתי.
					29	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני בטוח שאני יכול לבצע היטב את מרבית המשימות שאני לוקח על עצמי.
					30	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום קל לי יותר להיענות לצרכים שלי ולהגשים את החלומות שלי.
					31	בהשוואה למי שהייתי לפני תחילת סדנת הפוטוויס, היום אני יכול לבטא את עצמי באופן טוב יותר.
						מסוגלות בתחום החברתי והקהילתי
					32	התוכנית עזרה לי להבין טוב יותר כמה מהבעיות בקהילה שלי.
					33	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לי את הכוח להשפיע על האופן בו דברים נעשים בחברה או בקהילה שלי.
					34	היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש יותר שהשתתפות שלי חשובה להצלחת החברה והקהילה שלי.
					35	הצילום והתמונות שצילמנו במהלך הסדנה השפיעו על האופן בו אני תופס את הכוח של הקהילה שלי.
					36	הצילום והתמונות שצילמנו במהלך הסדנה השפיעו על האופן בו אני תופס את יחסי הכוח בחברה.
					37	התמונות שצילמנו במהלך הסדנה תרמו רבות להעמקת הקשר ביני לבין המשתתפים האחרים.

					היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לנו זכות מלאה לבטא את קולנו כדי לממש את הצרכים שלנו כקהילה.	38
					היום, אחרי שסיימתי את סדנת הפוטוויס, אני מרגיש שיש לנו יותר יכולת להשמיע את הקול שלנו לעולם.	39
					בעקבות סדנת הפוטוויס אני מאמין שיש לנו יותר כוח כקהילה להשיג דברים ולשנות את המציאות שלנו.	40
					התוכנית עזרה לי להתחבר לאנשים בכיתה ובקהילה שלי כדי לעזור לאחרים.	41
					מאז שסיימנו את הסדנה הייתי מעורב בפעילות לטובת הקהילה.	42
					בעקבות הסדנה למדתי שיש לי יכולת ומסוגלות לתרום לקהילה שלי.	43
					אחרי הסדנה התגברה בי ההבנה שחשוב להילחם למען צדק ושוויון חברתי.	44
					חשוב לי עכשיו לתרום לחברה ולקהילה שלי.	45
					אני מתכוון להמשיך ולפעול למען הקהילה.	46
					המלצה על הסדנה	
					הייתי ממליץ לאחרים להשתתף בסדנת פוטוויס.	47

8.2. תשובות לשאלות הפתוחות

1. איזה מן תהליך עברת במהלך הסדנה?

מיקוד אמירות בצילום וברעיון
הסדנא הייתה קצרה מידי מכדי שתשפיע על תהליכים אישיים עמוקים. יחד עם זאת מאוד נהניתי להתחבר לזיכרונות ולהבין את הסיפור שלהם מנקודת התבוננות נוספת. או אפילו למצוא משמעות בסיפור שקודם התייחסתי אליו כמובן מאליו. למדתי להשתמש במצלמה שבסלולרי בצורה יעילה יותר וגם בעריכה. כאומנית ויזואלית, נוסף לי נדבך נוסף להעשרת כלי היצירה שלי.
הכרת אנשים חדשים, עבודה על אתגרים והנאה מהצלחה. לא הסדנא היא שלימדה אותי נושאים חברתיים.
הכרה בחשיבות השפה של הצילום

חידוד והבנת זוויות המצלם. תשומת לב לפרטים בצילום שקודם לא התייחסתי.
מאד נהייתי מהסדנה. אבל לא צריך להגזים.. לא עברתי תהליך ...
סוג של גיבוש בתוך קבוצה רנדומלית ללא מכנה משותף מלבד הגיל והעיסוק בביטוי עצמי באמצעות השפה הצילומית. שמחתי לתמוך בקבוצה באמצעות הידע שלי בצילום, ולתרום להעצמה של החברים האחרים.
לא, הקבוצה לא התגבשה לכדי קהילה בתהליך הזה, בוודאי לא לקהילה עם המשכיות או יעדים חברתיים משותפים. כן שמחתי שהחיבה לצילום נדבקה לחלק מהאנשים והם ממשיכים לצלם מדי פעם ולשתף בקבוצה.
אני לא מאמין שיהיה המשך כקבוצה באיזו קבוצה שהיא (השתתפתי ב-3) ללא המשך תמיכה לוגיסטית והנחיה מכוונת. המנחות אגב, היו מצוינות. אם תהיינה קבוצות נוספות אשמח להשתתף באותו סוג השתתפות כפי שהיה עד היום.
לא עברתי תהליך
הכרת האחר, הקשבה, חיבור מצולם
מעניין, מעשיר, חויתי
להציג את דעותיי והשקפתי בצילום
מעט לימוד טכני, הרבה הבנה שלכל אחד יש נקודת מבט שונה על כל נושא, שמחה על שהצילומים שלי זכו להערכה ע"י חברי לקבוצה וע"י המנחה .
כל מה שחשוב לתהליך צילום
למדתי את העומק והרגישות שיש בתמונה
למדתי להסתכל בעין בוחנת
למדתי להסתכל אחרת על העולם ועל האנשים בו וכמובן איך להביע את עצמי דרך עדשת המצלמה.
לימוד והטמעה, להמשיך בשמחת חיים בזמן הקורונה, משימתיות והתלהבות מהדרך ומהתוצאה.
מהנה
קניתי כלי נוסף להבעה עצמית. והרגשתי שאני מסוגלת להיות חברה פעילה בקבוצה חדשה. הרבה בזכות המנחה שפתחה פתח לפעול להציע ועודדה אותנו ל בצע הצעות שעלו בקבוצה .
הבנת המצלמה ככלי לביטוי אישי וחברתי
יכולת ביטוי עצמי ייחודית
שום תהליך ששייך לסדנה
צילום והכרת המצלמה
פתיחות לאנשים, הקשבה והערכה לשונה ולאחר
קבלתי אישור וחיזוק להרבה עניינים שאני מתעסקת בהם מבחינה קהילתית.

העצמה
היכרות עם אנשים שונים שאינם בקבוצה החברתית שלי
נהייתי, טיילתי צילמתי הקשבתי לחברים שהיו אתי. יש משפטים בשאלון שלא הסכמתי איתם והביטוי 2 לא התאים. הסדנא הייתה נהדרת אבל לא הרגשתי את כל התהליכים שציננתם. אולי הייתי בסדנא אחרת):
הבנתי שביכולתי לצלם, ושצילום מצריך מחשבה תחילה.
שיפור יכולת הצילום בעיקר בנייד
למדתי לראות ולצלם
לא השתתפתי בכלל.. ניסיתי לייצור אתכם קשר ולצערי לא הצלחתי
הכרות עם חבריי לקבוצה
גיליתי מה אני אוהבת . וכמה כוח יש בצילום .
לימוד התבוננות מקורית על הסביבה
התבוננות, והסקת מסקנות
למדתי למצוא נושא ולתת לו ביטוי דרך הנייד. כמובן שלמדתי רבות על הצילום בנייד. מכיוון שאני בתהליכי התפתחות רבים הפריע לי לייחס לסדנא הזו כוח כה גדול על השפעתה עלי
אני אישית היו לי ציפיות גבוהות יותר , הובטח שהתמונות והעבודות יוצגו בתערוכה דבר שלא קיים ,
נהייתי לראות איך משתתפים אחרים מפרשים ורואים דרך העדשה את נושא שיעורי הביית
לא עברתי תהליך כלשהו. היה מתאים מבחינת התקופה של הסגרים והמגיפה למלא את הזמן
תהליך של הקשבה פנימית ולתת לזה ביטוי בצילום
תהליך התמקצעות בצילום ותהליך חברתי של העצמה.
האמת, הכרתי כמעט את כל הנושאים שהועלו, היה זמן רב פנוי בזמן הקורונה והצטרפתי. לא הצטערתי.
למדתי לצלם וקצת לערוך
הנאה
למדתי לצלם בטלפון, להשקיע מחשבה לפני הצילום, לתכנן, לפתוח עיניים, להתרגש, לחפש קומפוזיציה מתאימה, לשתף, ועוד ועוד.
תשובות לא בדיוק לשאלה: 1.כאן היו יותר מדי שאלות, חלקן משונות, לדעתי... 2.חובה לכנס אנשים בעלי אותה רמת צילום ויידע בכל קורס ולא לשתף אנשים רק בהתאם לסדר הרשמתם. חשוב. חשוב!!!
למדתי להשתמש במצלמה
מפגש עם אנשים נהדרים ושונים בתקופת הסגרים בזמן הקורונה, שיתוף, העשרה בתחום הצילום ,

חשיבה שונה
קבלתי עידוד ואומץ לצלם למרות מגבלותיי-רועדת
קשר עם אנשים שלא הכרתי בעבר. עיי הקורס היה קל יותר להיפתח ולהקשיב.
השכלתי ופיתחתי קשרים חברתיים
הכרתי את המצלמה בפלאפון, אני מרבה יותר להשתמש במצלמה שבטלפון ומנסה ללמוד יותר.
למדתי יותר על צילום ויכולות של צילום דרך הפלאפון
הכרת הצילום, הנאה וסיפוק
שום תהליך מיוחד, חוץ מהכרת אמצעי הצילום והמצלמה
גם שזה לא היה בדיוק מה שהתכוונתי, עברתי התהליך של התאמה אישית והכלה.
יכולת ביטוי עצמי, ומודעות לכישורים שלי
ידע, ביצוע וחיבור
הכרת עצמי בקבוצה
בעיקר חווית הצילום, גם טכנית וגם כיצד מצלמים תמונה עם אמירה
אומנות הצילום ביטוי פעילות על ידי צילום
למדתי טכניקות מעניינות של צילום ואף נחשפתי להרצאות בנושא צילום. תמיד אהבתי את התחום אך לא קיבלתי מספיק פידבק על התמונות ששלחתי. חברות הקבוצה דווקא, מאד פרגנו אחת לשנייה וחיזקו את האמון שלי ביכולותיי.
פתיחות, תקשורת, הקשבה לזולת
הכרת המצלמה איך לגשת לאובייקטים בצילום ראייה שונה בצילום ועבודה עצמאית
למדתי שימוש בטלפון לצילום, שיפור ועיבוד התמונות. למדתי להעביר רעיון בתמונה מצולמת.
מהסדנא, נחשפתי לשימוש בטלפון הסלולרי שלפני כן צילמתי רק במצלמה. אני צלם חובב,
התבוננות אחרת על דברים
שיתוף עם קהילה מעבר לקו הירוק
פיתוח היכולת לדייק בהבעת נושא בצילום
למדתי רבות בנושא צילום ונקודות ראות וכן שימוש נכון במצלמת האנדרואיד
למידה
התנסות בכוח וביכולת שלי להביע את עצמי בדרך שלא הייתי רגילה אליה קודם
התבוננות. ודיוק הראייה

התחלתי לדבר ולשתף משהו שלא עשיתי שנים.
שיתוף בקבוצה והתחשבות בדעות החברים
למדתי להכיר יכולות טכניות של המצלמה ושימושים באפקטים שונים (אור, צל, זווית צילום וכד').
התהליך היה מורכב. השתמשתי בחשיבה יצירתית ויזואלית. ערכית, רגשית, חברתית וטכנולוגית. מה שפתח לפני, הסתכלות שונה על הדברים. הקשר החברתי העמיק והייתה חדות יצירה.
החשוב ביותר פעילות של תקופת סגר, יציאה ומפגש עם חברי קהילה אחרים בנוסף לחוויה שבמידה לתפעל את המצלמה, משהו שלא ידעתי בעבר.
ידע במגוון בטכניקות צילום, שיתוף עם חברות הקבוצה, גיבוש הקבוצה הרבה בזכות המנחה הרגישה והמיומנת מינה זהר
הכרות עם אנשים חדשים, למידה על צילום מזוויות ונקודות ראות שונות. לא ממש השתנתי כי גם קודם הייתי מאוד מעורבת בקהילה שלי ובפעילות התנדבותית לכן עניתי על שאלות רבות 3, לא כי אני לא 4 עם האמירות אלא מכיוון שהסדנה לא שינתה עבורי דברים שכבר הייתי מודעת להם ובנם הייתי מעורבת.
להתבונן לסביבה לחוש להרגיש.
הכרות עם נשים מרתקות
הכרת תחום הצילום
לימוד מפרה
שמחתי להכיר טכניקות חדשות בצילום. קבלתי יותר ביטחון ואומץ להביע את עצמי. ולהאמין בעצמי
למדתי להעביר לאחרים את האפשרויות שיש לנו במצלמת הטלפון ואת האיכויות האומנותיות של צילום ואפשרויות העריכה להביט סביב לראות ולהעביר הלאה למצות בדרך הטובה ביותר את אפשרויות הצילום במצלמת הטלפון להעביר הלאה את מה שאני חושבת ומרגישה באמצעות העברת צילום להביא ולקבל מחברים בקבוצה את עולמם ולהעביר הלאה באמצעות הכלים שיש לי בטלפון
טכניקות בצילום. הכרת המצלמה בנייד. עבודה בקבוצה.
מכיוון שגם לפני הסדנה הייתי פעילה מאוד בהתנדבות בקהילה שלי בהיבט הזה לא חוויתי שינוי אבל הייתי קשובה יותר לצרכיהם של האחרים
בסדנה נפתחתי לקהילת גמלאים מכל הארץ שמתעניינים בצילום. למדתי לחלוק רגשות, ליכולת ולכוחו של צילום ושל מילה כתובה.
השתכללות בנושא הצילום אהבה לצילום
למדתי להתבונן טוב יותר בדברים הסמויים מן העין במבט רופף.
גיליתי נקודות מבט חדשות בצילום. הסתכלות אחרת.

קשר יפה שנירקם בין המשתתפות בזכות המנחה הנהדרת, למידה איך לצלם ולראות ולקלות אובייקטים לצילום בסביבה
התגברת על הפחד הטכנולוגי שלי
העצמה ביטוי
פתיחות, אפשרות של קבלת ביקורת והבאה קולי.
שימוש בדימויים, התבוננות כמושג רלוונטי לחיי היום יום
הקשבה וסובלנות
להשמיע את קולי דרך הצילום
היכולת לראות בצורה מדויקת יותר
לימוד והכרות עם אחרים
יותר מודעות לכך שתמונה/צילום מושפעת מאוד מהרגשות, המחשבות והאמונה הפנימי של האדם. כל אדם שונה מרעהו. וכל תמונה שונה מחברתה. בקבוצה יש קבלה רבה לאחר .
פתיחות ושיתוף בפני אנשים שלא הכרתי קודם! ולמדתי לתת אמון בהם !
לפני הסדנה, לא כל כך צילמתי. במהלך הסדנה התחלתי לאהוב את הנושא ובעיקר להביע את חשיבות התמונה.
נקודת מבט אחרת דרך המצלמה..
למידה וניתן של צילום מהנייד
מבחינתי לא עברתי תהליך. ניסיתי ללמוד לצלם טוב יותר אבל למדתי יותר לערוך תמונה ופחות לצלם.
הכרת יותר טובה של המצלמה
חשיבה רפלקסיבית, דינמיקה מרתקת של הקבוצה, שיפור ניתוח והתבוננות של הדימויים
היכרות עם אנשים שונים ממני באורח חייהם.
הבנת שפת הצילום, חיבור של רעיון לתמונה
שימת לב לפרטים ליופי הטבע ולאנשים
למידת צילום והבנתו
מסוג של תחביב למקצוע יותר. וגם עצם ההשתתפות בתערוכות השונות העצימה מאד
פתיחות ושיתוף
חיבור לצד האמנותי שבי, מרתק היה לחוות את זה
שיתוף תמונות וקבלת משוב מהחברים בקבוצה.
להשתמש במכשיר הטלפון לצילום חיבורים וכיוצא בזה

2. מה לקחת מהסדנה להמשך החיים שלך?

לקחתי מושגים לגבי הצילום והמצלמה. בכלל לא כלום לגבי אישיותי או האישיות של הזולת או התנהגויות חברתיות.
חיזק בי את ההבנה שלתמונה יש יכולת אמירה משל עצמה. ומרגע שהצילום יוצא מחזקת היוצר הקהל יכול לראות מה שמתאים לו
למדתי להתבונן גם בסביבה המיידית ולמצוא בה יופי ועניין שקודם פשוט חלפתי על ידם ולתעד.
שמעניין ורצוי להמשיך ללמוד ולהשתלם. השתתפתי במחזור הראשון ולמרות בקשתי לא צורפתי בהמשך למחזור נוסף עם צוות שונה ואנשים אחרים !!!
להתבונן בכמה וכמה אופנים
עבודת צוות והבנת ראיית האחר מזווית הצילום שלו
הנאה מהצילום
את הידיעה שלא ארצה להנחות קבוצות לעת עתה, וגם התובנה שצריך הרבה יותר תמיכה לוגיסטית זמן, ותכנון אסטרטגי כדי לגבש סוג של קהילה בת קיימא שתוכל להפיק בסופו של דבר איזשהו סוג שינוי חברתי, אפילו אם זה רק לגבי חברי הקבוצה עצמה. ההשתתפות בתערוכה הוצגה כיעד מרכזי (וסופי) של פעילות הקבוצה בלי שום ניסיון לגבש קווי פעולה להמשך.
בשעות קשות הביחד חשוב (קורונה, סגר, בדידות...)
קשרים חדשים, הכרת ערך העצמי
טכניקות ספציפיות בשימוש עם המצלמה. הסתכלות על העולם דרך עינית המצלמה.
חשוב להגיד מה שאתה מאמין בו
לפני הסדנה צילמתי מעט מאוד. במהלך הסדנה ומועד סיומה ועד היום המצלמה (טלפון סלולרי) עובדת ללא הרף. התבוננתי ו'תפסתי' דברים גם קודם. עכשיו אני מנסה לקבע אותם בעזרת המצלמה ולשתף אחרים
הפסקתי באמצע הסדנה. לא היה לי עניין למרות שאני מאוד אוהבת צילום ומצלמת לא מעט.
שאני רוצה להמשיך לצלם. זה מאוד יצירתי וגם מרגיע.
Forgive me for saying this, but many of your questions and the possible answers are not relevant to people who began the course with self-confidence, who know how to express themselves and who already volunteer in the community. To ask whether because of this course you are now in sum a better person, able to listen, help others and express yourself is pretty high and mighty of you. Don't get me wrong. I LOVED your course. It helped me see the world/people in a different way. Through photography techniques it guided me to do so. BUT it was not a game changer in my life and your questions should be more humble on your part.
הסדנה שלנו נמשכה כמה חודשים בלבד..

המדריכה הייתה מקסימה
גם חלק מההרצאות - מרתקות.
הייתה חברה בסדנה שדרסה וסתמה פיות.
אולי לכן לא היה כלל שיח קהילתי/חברתי
נותרתי בגלל המדריכה
חסר לי ידע במחשב, גם לא פייסבוק - כך שלא התאפשר לי לצרף צילומים ללוח הכללי, ולהדפיס את הכותרות לתערוכה. אז לא השתתפתי.
אבל למדתי כמה מושגים טכניים על צילום בנייד.
התבוננות בפרטים. הייתי שמחה מאד להמשיך בסדנה שכוז . נהייתי מאד.
שליטה טובה יותר במצלמה והסתכלות שונה ומגוונת של הסביבה
לראות אנשים "בלתי נראים" ולמצוא יופי במקומות נידחים.
יכולת לראות ולשמוע מגוון דעות, סבלנות וחדוות היצירה.
הבנת הנאתי מהיותי צלמת
הנאה גדולה מצילום .
לצילום יש כוח, אמירה ועשייה אמנותית
שיתוף והקשבה
כמה צורות צילום שלא הכרתי
אהבת אדם
השאלות שלכם מעיקות ומכבידות. חבל שלא חיברתם שאלון קצר וממוקד בדברים הכי חשובים.
פספוסססס
מודעות לאיכות הסביבה, דרך לחבר אנשים למטרה ולעצמם
למדתי טוב יותר להשתמש במצלמה כאמצעי ביטוי.
יכולת להתמודד עם מצבים חברתיים שונים
ניסיון לבטא בצילום
להמשיך להנות ולצלם בכל מקום
שצילום שווה אלף מילים
דרכים (נוספות) להבעת דעות בצילום
ידע
לא הרבה

שכף להתבטא . וחובה סובלנות לאחר .
רגישות לניואנסים
הסתכלות על הדברים לעומק
שימוש מובחן בצילום, חשיבה, הסתכלות על צילום ועבודות אמנות בעוד זוויות והפוטנציאל של סדנאות להנעת פרויקטים.
לי הסדנה העבירה את הזמן בתקופת הקורונה
הסדנא הייתה נעימה ויוצרת. הייתה חשובה לדו-שיח והבנה בין המשתתפות בקבוצה. לא הרגשתי שהעצימה אותי, את חיי, יכולתי באופן כללי, או יכולתי לגרום לשינויים חברתיים רחוקי טווח. רוב המשתתפים-בעצם משתתפות-התרכזו בחיי היום יום שלהן- נושא ראוי ובהחלט לגיטימי. לא ראיתי בעבודה בסדנא שמץ, או ניצוץ, של מחאה או קול חברתי שהיה חבוי ופתאום יצא לאור. נראה שהשאלון מופנה לקבוצת גברים מצלמים חסרי קול שמתכנני הסדנא קיוו לעזור להם למצוא את קולם ולהמריצם לעבור מצילומי שקיעת השמש ללוחמי חוסר צדק חברתי אקטיביים ויעילים. הקבוצה בה השתתפתי הייתה קבוצת נשים חזקות, בעלות קול ברור, נחוש ויציב. מנחת הקבוצה עשתה עבודה מצוינת בהתייחסות מיוחדת לעבודתה של כל משתתפת ושירת סיפור משותף. מבחינתי זו הייתה סדנא טובה גם אם לא שינתה את העולם בתוך 3 חדשים.
רעיונות לצילומים והסתכלות על החיים
לקרוא טוב יותר צילומים ולחפש בהם את המשמעויות
תמונה שווה אלף מילים ועדי לצלם תמונה משמעותית צריך לפקוח עין ללב למה שקורה סביבנו.
לא התעמקתי באלה זו, ממשיך לצלם כרגיל. מודע יותר לשאלות אתיות של הצילום, אבל לא זוכר באם זה עלה בסדנא.
שום דבר חדש
אהבה לצילום
למידה והעמקת ההסתכלות תוך פתיחת דלת לציור והתבוננות. תודה רבה לתמר מצאפי המדהימה.
לנסות, להתמיד, ליצור בלי לחשוש. להביע את עצמי.
שהצילום הוא נהדר ואני מצלם כ1500 תמונות מדי חודש, מעבדן ומעלה לרשת לשיתוף עם הציבור. כיף גדול.
שימוש במצלמה
העשרה בתחום הצילום, חשיבות קשר עם אנשים
הדרך שבה אפשר להדגיש דברים שרוצים
לא להרים ידים
התבוננות מעמיקה. להתבונן מזווית שונות לפני החלטות.
ידע

המצלמה הפכה לכלי ביטוי אישי. הייתי שמח להשתתף
לצלם טוב יותר ולטפל בתמונות
הרצון לצלם
לא הרבה.
שהייתי שמחה להשתתף במפגשים כאלו ולאור ניסיוני אפילו להנחות כאלו
לשים לב לפרטים, לבחור בין האפשרויות את הטובה ביותר. וליהנות מעבודת צוות, ויישר כוח למנחה שלנו-נטע דקל, שהיה מקצועי והעביר בצורה מעניינת, ורגיש לכל אחד מהקבוצה.
שילוב אומנויות, שונות וקבלת קהילות אחרות, אופטימיות לעתיד החברתי המשותף
כלים לצילום, ראייה בזווית אחרת
כיצד להביע נקודת מבט אישית בצילום
להנות ולהמשיך ולהראות ולבטא לאחרים
גאווה שיצירה שלי לקחה חלק בתערוכה בכיכר המדינה וצילומים איכותיים יותר. כמו כן, הכרתי נשים נפלאות ומוכשרות שלא הייתי יכולה לפגוש ללא הסדנא.
שיתוף פעולה העשרה מיומנות
ידע בצילום, הסתכלות אחרת על הסביבה וחבל שאין המשך סדנה כי החומר לא מספיק בסדנה אחת, חייב להיות המשך.
להשתמש בצילום כדי לומר אמירה בעלת מסר חשוב.
מאוד הייתי ספקן לגבי צילום בסלולרי וזה פתח לי צוהר.
איך לעיבוד תמונה
כייף
אנשים מבוגרים נהנו בזמן הקורונה מיצירה בהדרכה ולמדו את הכוח של הזום
הפלאפון ככלי זמין לביטוי נושאים חברתיים בעלי משמעות
התבוננות טובה יותר בצילומים. טכניקות צילום והסתכלות על סיטואציות ומראות שונים בדרך חדשה
שימוש יצירתי בסלולרי
אופן ההסתכלות והאבחנה בפרטים, ארגון מכלול הפרטים לתמונה אחת, חשיבות מיקום כל פרט יחסית לכלל
האנשים במדינה שלנו הם אנשים טובים ומלאי אהבה ונתינה ולא משנה מאיזה מקום בארץ הם ומהי השקפתם.
שהכל אפשרי

כני"ל
הסתכלות שונה על אובייקטים של צילום
קשר חברתי חיובי ומעמיק. תודה
הרצון לצלם ולתעד, נהייתי מהיכולת שלי לצלם ולהצליח.
אהבת הצילום
החוויה הייתה נפלאה. הסדנה הייתה בזום כך שהכרתי אנשים שלא הייתי זוכה להכיר אחרת וגיליתי כמה הרבה משותף יש לנו למרות פערי גיל לא קטנים, אני הייתי הצעירה ביותר, ואיך אפשר לפתוח את הלב ולחלוק דעות וחוויות מבלי להיות חשופים לביקורת. החשיבות שבהאזנה לאחר ובקבלתו.
לבטא את עצמי להרגיש ולחוש את האחר.
הכרתי חברות חדשות שאוהבות צילום
חוויה ועניין שבהחלט הקלו עלי את התקופה הקשה (בדידות, חרדות, סגרים) בקורונה. עדיין מנסה כוחי בצילום כדרך הבעה.
מוקירה ומודה מקרב לב לפוטו יש: ראל על היוזמה להפעלת בני הגיל השלישי. תודות רבות למנחות מייסון ותחיה שפר על השפע, החום, והאמפטיה שהרעיפו עלינו משתתפי הסדנאות 🙌🙌🙌
לשאול וללמוד דברים ביתר קלות
ביטחון לנסות דברים חדשים. אמונה בכוחותי ובכישרונותי
שהעולם יפה וחשוב להתחבר לחברים בסביבה ולחלוק איתם את תחושותיי ואת התובנות שלנו
להסתכל יותר מסביב. לצלם הרבה יותר, וטוב יותר.
בעיקר את השימושים של המצלמה ואת כוחו של הצילום אצל האחרים להביע את עצמם
להיות מעורבת בקהילה, להמשיך להתנדב ולשתף את הידע שלי עם הקהילה.
היה לי מלווה מדהים עם סבלנות והתמדה במיוחד לגיל השלישי שמו של המדריך מערד דורון אורגיל
את אותו הדבר שעניתי בתשובה לשאלה הקודמת, ובקיצור: תודה על כל התקופה המהנה וה"מלמדת" שעברנו. ותודה ענקית לבוקי המנחה שלנו, שידעה לגעת בנקודות משמעותיות ברגישות ובהכוונה.
להנות מהצילום ולצלם כתחביב נקסים
הרגשת מסוגלות
בשאלות שהצגתם יצאתם מתוך הנחה שההשתתפות בתוכנית התקיימה בתוך קהילה או ככלי למטרת העצמה עצמית וחברתית.
כמשתתפת בתוכנית לא ניתן לי להבין את שזו כוונתכם. מקווה שבעתיד תגדירו מטרות ובהתאם לכך תבחרו את המשתתפים.
יחד עם זאת כפרט נהייתי ממפגשי הקורס ורכשתי בהם כלי לשימושי האישי כמצלמת בטלפון, על אף שחסרה לי ההדרכה הטכנית.

לסיכום, מודה לכם בכל ליבי שהענקתם מזמנכם להנעים ולעניין ציבור אקראי בתקופה שהייתה קשה לרוב אזרחי המדינה.
להסתכל על חלקים במיוחד בטבע
חשיבות של ההקשבה והפתיחות לאחר. להסתכל על הצילום ככלי ביטוי ולא רק "יופי".
התבוננות בקרוב, בפרטי ובמה שחשוב לי
חמלה והתחשבות
שניתן להתחבר לאנשים דרך עדשת המצלמה- הצילום
אושר, אור, שמחה, יכולת הבעה נוספת
השימוש בצילום כדרך ביטוי עצמי
את אהבתי להביע עצמי גם באמצעות צילום תמונה.
למדתי להעריך כל דבר חדש שלומדים בגיל השלישי, וליישם את הדברים! להכיר אנשים שונים עם דעות שונות ולקבל אותם כפי שהם והם אותי!
עבודה בצוות. תודה לכם ולעיריית מדריכת הסדנה על המקצועיות שלה והיחס האישי
הבנתי את חשיבות התייעוד, חשיבות התמונה, הזווית, ההקשר. נהנית יותר לצלם...
ליראות את כל התמונה או חלקה
התבוננות על פרטים וצילום
מאומה
שתמיד יש מה ללמוד
שהכוח בא מעצמך, שגם אם אתה לא אומן היכולת שלך לבטא עצמך באמצעות טקסט וצילום זו העצמה
חוויה נעימה של שותפות וקשר.
את היכולת לצלם באופן מקצועי יותר ואת הראיה המיוחדת
ראיה עמוקה והסתכלות מזוויות שונות בכל תחום
שאפשר לדבר בצילום
רכשתי כלים נוספים והתמקצעות באפשרות לבטא את קולי במרחב גדול יותר ובולט. תודה
נעים וחיובי לעבוד בצוות
הסתכלות על דברים, כאלה שדוממים וכאלה שבלב, בעיניים אחרות
להסתכל על הדברים הקטנים